

SERIA
Odkrywamy na nowo

Historia

Program nauczania
dla szkół ponadgimnazjalnych

Zakres podstawowy

Bogumiła Burda, Bohdan Halczak, Roman M. Józefiak
Anna Roszak, Małgorzata Szymczak

OPERON

Edukacja jest podrozgrywką

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	4
3. Treści edukacyjne	12
4. Opis założonych osiągnięć ucznia	21
5. Sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania	23
6. Metody sprawdzania osiągnięć ucznia	31
7. Propozycje kryteriów oceny	32
8. Bibliografia wybranych opracowań i artykułów	36

1. Wstęp

Niniejszy program nauczania przedmiotu *historia* jest propozycją przeznaczoną dla uczniów na IV etapie edukacyjnym w zakresie podstawowym. Program prezentuje objęte podstawą programową treści nauczania w układzie chronologiczno-problemowym. Takie podejście wynika z układu przyjętego obecnie w nowej podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17). Nauczanie historii jako samodzielnego przedmiotu zaczyna się na III etapie edukacyjnym, czyli w gimnazjum. Na IV etapie edukacyjnym następuje kontynuacja treści przedmiotu *historia* w zakresie podstawowym. Jest on przeznaczony dla wszystkich uczniów, niezależnie od wybranego profilu szkoły ponadgimnazjalnej. Zgodnie z intencją ustawodawcy, jest realizowany w klasie pierwszej i obejmuje dzieje XX wieku od roku 1918 do czasów współczesnych. Program jest przewidziany do realizacji na 60 jednostkach lekcyjnych.

Autorzy programu proponują podział treści na chronologicznie uporządkowane działy:

- Świat w latach 20. i 30. XX wieku
- II Rzeczpospolita
- II wojna światowa
- Ziemia polska w czasie II wojny światowej
- Świat po II wojnie światowej
- Polska w latach 1945–2000.

Jest to jedynie propozycja i nauczyciel ma pełną swobodę w dokonywaniu podziału treści.

Niniejszy program opracowany został przede wszystkim w odniesieniu do podręczników i materiałów pomocniczych (w tym m.in. rocznym planem dydaktycznym przedmiotu *historia* w zakresie podstawowym dla klasy I szkoły ponadgimnazjalnej) Wydawnictwa Pedagogicznego OPERON.

W programie nie dokonano podziału materiału historycznego na jednostki lekcyjne. Szczegółowego podziału na jednostki lekcyjne i tematyczne powinien dokonać nauczyciel. W programie nie uwzględniono też tematów lekcji powtórzeniowych. Te elementy programu powinny być bowiem przedmiotem twórczych działań nauczyciela, gdyż to on zna najlepiej potrzeby i możliwości swoich uczniów, najwłaściwiej więc sformułuje tematy eksponujące główne problemy lekcji.

Treści programowe stanowią dla nauczyciela podstawę podziału materiału i konstrukcji rocznego planu dydaktycznego przedmiotu *historia* w zakresie podstawowym dla klasy I szkoły ponadgimnazjalnej. Plan ten powinien uwzględniać kształcone umiejętności i treści podstawy programowej. Autorzy sugerują skonstruowanie rozkładu w formie tabelarycznej, zawierającego następujące elementy: liczba porządkowa, temat jednostki lekcyjnej, treści PP [podstawy programowej], cele kształcenia, kształcone umiejętności, czas realizacji (liczba godzin przeznaczonych na realizację treści). Nauczyciel może wydzielić w planie pracy metody i środki dydaktyczne. Powinien on też zawierać wykaz literatury, tekstów źródłowych, środków i metod osiągania celów lekcyjnych. Plan pracy musi uwzględniać wszystkie tematy lekcyjne realizowane w ciągu roku, a więc również tematy lekcji powtórzeniowych oraz poświęconych kontroli wiadomości i umiejętności uczniów. Wszelkie uwagi autorów programu dotyczące konstrukcji rozkładu materiału są jedynie propozycją i każdy nauczyciel winien go modyfikować zgodnie z wymogami szkoły oraz potrzebami uczniów.

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

Ogólne cele kształcenia i wychowania

Podstawa programowa kształcenia ogólnego definiuje cele ogólne nauczania w zakresie przedmiotu *historia* w następujący sposób:

I. Chronologia historyczna

Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

II. Analiza i interpretacja historyczna

Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

III. Tworzenie narracji historycznej

Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje informacje pozyskane z różnych źródeł wiedzy.

Cele szczegółowe

Cele szczegółowe zostały uszeregowane w kolejności realizowania treści.

Uczeń:

- opisuje następstwa wojny, wyróżniając konsekwencje polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe;
- wyraża przekonanie o konieczności zgodnego współdziałania państw i narodów;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące systemu wersalsko-waszyngtońskiego;
- wyjaśnia cele powołania i charakter Ligi Narodów;
- posługuje się pojęciem: system wersalsko-waszyngtoński;
- porównuje mapy politycznych Europy po I wojnie światowej oraz przed I wojną, wskazuje zmiany granicznych;
- charakteryzuje działalność postaci: Woodrowa Wilsona, Davida Lloyd George'a, Georges'a Clemenceau;
- wyjaśnia, na czym polegał kryzys demokracji w Europie Zachodniej i charakteryzuje kształtowanie systemów totalitarnych w Europie;
- charakteryzuje ideologię faszystów i nazizmu oraz organizację państwa totalitarnego;
- neguje wszelkie formy fanatyzmu i nienawiści rasowej;
- dostrzega i ocenia brutalizację życia społecznego pod wpływem wojny, słabości i niestabilności rządów parlamentarnych;
- ocenia politykę państw europejskich wobec Hitlera i wskazuje na jej uwarunkowania;
- wskazuje na związki sytuacji gospodarczej z działaniami politycznymi w Niemczech i Włoszech;
- lokalizuje na mapie Europy międzywojenne Niemcy oraz Włochy;
- posługuje się pojęciami: faszyzm, nazizm, III Rzesza, polityka appeasementu;
- charakteryzuje działalność postaci: Adolfa Hitlera, Benito Mussoliniego;
- opisuje zmiany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym ZSRR po dojściu do władzy Stalina, z uwzględnieniem uprzemysłowienia kraju, kolektywizacji rolnictwa oraz jej następstw (Wielki Głód) i Wielkiej Czystki;
- posługuje się pojęciami: system totalitarny, komunizm, kolektywizacja;

- wskazuje na mapie granice ZSRR w latach trzydziestych, a także Moskwę, Kijów oraz (ówczesny) Leningrad;
- charakteryzuje działalność Józefa Stalina;
- dokonuje analizy porównawczej systemów totalitarnych w Europie;
- porównuje faszyzm z nazizmem, uwzględniając organizację państwa, ideologię oraz politykę wobec społeczeństwa;
- wyraża przekonanie, że najwyższą wartością jest człowiek, i negatywnie ocenia proceder łamania praw człowieka;
- porównuje i formułuje ocenę systemu nazistowskiego III Rzeszy i komunistycznego w ZSRR;
- charakteryzuje kryzys gospodarczy lat trzydziestych na świecie – wyjaśnia jego przyczyny, przejawy, następstwa;
- analizuje źródła statystyczne i na ich podstawie charakteryzuje procesy gospodarcze w latach 30. XX wieku;
- posługuje się pojęciami: wielki kryzys gospodarczy, „czarny czwartek”, interwencjonizm państwowy, „Nowy Ład”;
- charakteryzuje działalność Franklina D. Roosevelta;
- charakteryzuje i ocenia postanowienia traktatu wersalskiego wobec Polski;
- wymienia datę: 11 listopada 1918 roku;
- opisuje koncepcje państwa polskiego Józefa Piłsudskiego oraz Romana Dmowskiego u progu niepodległości;
- przedstawia proces kształtowania granic państwa polskiego;
- porównuje cele i skutki powstania wielkopolskiego i trzech powstań śląskich oraz wyjaśnia przyczyny i opisuje następstwa wojny polsko-bolszewickiej;
- doskonali umiejętność wskazywania na mapie historycznej granic II Rzeczypospolitej, Wolnego Miasta Gdańska, obszarów objętych plebiscytami oraz powstaniem wielkopolskim;
- charakteryzuje działalność postaci: Ignacego Jana Paderewskiego, Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego;
- posługuje się pojęciami: powstanie wielkopolskie, plebiscyty, powstania śląskie, Zaolzie, bitwa warszawska;
- wskazuje czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego;
- wyjaśnia cele i skutki reformy Władysława Grabskiego;
- podaje przykłady inicjatyw gospodarczych realizowanych w II Rzeczypospolitej ;
- charakteryzuje założenia reformy rolnej z 1925 roku;
- omawia problemy mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczypospolitą ;
- ocenia wpływ, jaki wywierały problemy gospodarcze na życie społeczne II Rzeczypospolitej ;
- doskonali umiejętność wskazywania na mapie granic II Rzeczypospolitej oraz jej głównych ośrodków przemysłowych;
- omawia najważniejsze cechy ustroju politycznego II Rzeczypospolitej;
- charakteryzuje i ocenia rolę, jaką odegrali w polskiej polityce okresu międzywojennego Józef Piłsudski oraz Roman Dmowski;
- charakteryzuje ustrój II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 roku;
- ocenia rolę i funkcjonowanie Sejmu i rządu w latach 1922-1926;
- charakteryzuje działalność: Wincentego Witosa, Ignacego Mościckiego;
- wyjaśnia przyczyny, przebieg i następstwa przewrotu majowego;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące przewrotu majowego;
- dostrzega i ocenia rolę Józefa Piłsudskiego w przewrocie majowym;
- porównuje główne postanowienia konstytucji marcowej z 1921 roku i konstytucji kwietniowej z 1935 roku;
- wymienia cechy rządów sanacji;
- dostrzega różnice między demokracją parlamentarną a rządami autorytarnymi;

- wyraża umiłowanie zasad demokracji, idei wolności i suwerenności;
- posługuje się pojęciami: sanacja, przewrót majowy, demokracja parlamentarna, rządy autorytarne;
- charakteryzuje główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej w latach 1918-1939;
- opisuje i ocenia wysunięte przez Polskę żądania terytorialne wobec Czechosłowacji;
- charakteryzuje stosunki polsko-litewskie w okresie międzywojennym;
- charakteryzuje stosunki polsko-francuskie w latach 1918-1939;
- opisuje i ocenia ustalenia tajnego protokołu niemiecko-radzieckiego paktu o nieagresji, podpisanego w Moskwie 23 sierpnia 1939 roku;
- doskonali umiejętność wskazywania na mapie historycznej: ZSRR, Niemiec, Czechosłowacji, Francji, Anglii;
- charakteryzuje działalność Józefa Becka;
- dostrzega przyczyny konfliktów społecznych, religijnych i narodowościowych w II Rzeczypospolitej;
- porównuje przejawy kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, wskazując jego specyficzne cechy;
- opisuje osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej;
- opisuje powstanie i cele Centralnego Okręgu Przemysłowego oraz Gdyni;
- analizuje źródła statystyczne i na ich podstawie charakteryzuje strukturę społeczną oraz narodowościową II Rzeczypospolitej;
- doskonali umiejętność wskazywania granic II Rzeczypospolitej oraz Gdyni i Centralnego Okręgu Przemysłowego;
- rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury i sztuki okresu międzywojennego, odwołując się do przykładów architektury, malarstwa, rzeźby, literatury;
- wyraża szacunek wobec dóbr kultury i dostrzega potrzebę ich ochrony;
- charakteryzuje cele i realizację reformy jędrzejewiczowskiej;
- wymienia czołowych przedstawicieli nauki polskiej w okresie międzywojennym oraz dziedziny, jakimi się zajmowali;
- podaje przykłady przedstawicieli kultury i sztuki okresu II Rzeczypospolitej;
- posługuje się pojęciami: nurt młodopolski, kubizm, ekspresjonizm, dadaizm;
- wskazuje związki pomiędzy różnymi dziedzinami życia (polityką, gospodarką, kulturą) w okresie międzywojennym;
- wykazuje rolę oświaty, kultury, nauki w integracji społeczeństwa polskiego w pierwszych latach niepodległości;
- rozróżnia bezpośrednie i pośrednie przyczyny wybuchu II wojny światowej;
- charakteryzuje przebieg wojny domowej w Hiszpanii;
- charakteryzuje agresywną politykę faszystowskich Włoch i Japonii oraz kształtowanie się „osi” Rzym-Berlin-Tokio;
- podaje przykłady łamania postanowień traktatu wersalskiego przez Niemcy;
- omawia „bezkrwawe” podboje Hitlera, kryzys czechosłowacki;
- ocenia konsekwencje zbliżenia pomiędzy ZSRR i Niemcami hitlerowskimi, pakt Ribbentrop-Mołotow;
- doskonali umiejętność wskazywania na mapie: Włoch, Japonii, Austrii, Czechosłowacji, terenów znajdujących się pod władzą Mussoliniego i Hitlera w przededniu wybuchu II wojny;
- posługuje się pojęciami: układ monachijski, oś Rzym-Berlin-Tokio, pakt czterech, pakt antykominternowski, pakt stalowy;
- charakteryzuje niemieckie plany ataku na Polskę oraz polski plan obrony i ocenia jego realizację we wrześniu 1939 roku;
- potępia wojnę jako sposób rozwiązywania konfliktów i napięć międzynarodowych;
- omawia etapy działań wojennych w okresie września 1939 roku;
- posługuje się pojęciami: „dziwna wojna”, bitwa graniczna, wojna błyskawiczna (Blitzkrieg), wojna totalna;
- sytuuje w przestrzeni etapy działań zbrojnych we wrześniu 1939 roku;
- zna daty: 01 września 1939 roku, 17 września 1939 roku;

- lokalizuje na mapie fronty i działania wojenne w latach 1939-1941;
- charakteryzuje działania zbrojne III Rzeszy oraz ZSRR w latach 1939-1941;
- łączy informacje uzyskane w efekcie analizy źródeł tekstowych, kartograficznych, ikonograficznych i statystycznych;
- posługuje się pojęciami: państwo Vichy, bitwa o Anglię;
- charakteryzuje działalność Charlesa de Gaulle'a, Winstona Churchilla;
- omawia przyczyny wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, wkroczenie wojsk niemieckich do ZSRR; ofensywę niemiecką, bitwę pod Moskwą;
- dostrzega i wyjaśnia przełomowe znaczenie bitwy stalingradzkiej oraz bitwy na Łuku Kurskim;
- omawia odwrót wojsk niemieckich;
- posługuje się pojęciami: „Plan Barbarossa”;
- lokalizuje na mapie fronty i działania zbrojne wojny niemiecko-radzieckiej;
- wymienia kolejne etapy działań zbrojnych na terenach pozaeuropejskich;
- analizuje i ocenia wpływ włączenia się USA do wojny na przebieg działań zbrojnych;
- dostrzega i wyjaśnia przełomowe znaczenie bitwy o Midway;
- ocenia decyzję o zrzuconiu bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące zrzuconia bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki oraz formułuje własną ocenę;
- lokalizuje na mapie działania zbrojne na frontach pozaeuropejskich;
- charakteryzuje działalność Dwighta Eisenhowera, Douglasa Mac Arthura;
- opisuje przebieg działań wojennych w Europie, w latach 1944-1945;
- dostrzega znaczenie lądowania wojsk alianckich w Normandii i otwarcia drugiego frontu dla przebiegu wojny;
- wyjaśnia przyczyny i omawia przebieg klęski Japonii na Dalekim Wschodzie;
- posługuje się pojęciami: „Operacja Overlord”, „D-day”, „Operacja »Market Garden«”;
- zna datę: 08 maja 1945 roku;
- omawia politykę hitlerowskich Niemiec wobec ludności terenów okupowanych;
- ocenia postępowanie okupantów wobec ludności;
- charakteryzuje położenie ludności pod okupacją;
- wskazuje przyczyny, przebieg i skutki Holocaustu;
- potępia eksterminację ludności i łamanie praw człowieka podczas II wojny światowej;
- charakteryzuje opór ludności żydowskiej;
- posługuje się pojęciami: ruch oporu, kolaboracja, Holocaust, ludobójstwo, obozy zagłady, getto;
- charakteryzuje genezę oraz cele polityczne koalicji antyhitlerowskiej;
- ocenia i wskazuje mocne i słabe strony systemu powstałego na skutek postanowień konferencji Wielkiej Trójki;
- dostrzega wpływ postanowień konferencji na losy Europy i świata;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące systemu jałtańskiego;
- posługuje się pojęciami Wielka Trójka, koalicja antyhitlerowska, Lend Lease Act,
- omawia podział ziem polskich między okupantów;
- rozróżnia i porównuje cele okupantów oraz metody ich realizacji;
- opisuje i ocenia postawy narodu polskiego wobec okupantów;
- porównuje i ocenia sytuację Polaków w Generalnym Gubernatorstwie, ziemiach wcielonych do Rzeszy oraz znajdujących się pod okupacją ZSRR;
- potępia niehumanitarne traktowanie ludności podczas okupacji;
- lokalizuje na mapie podział ziem polskich, dokonany przez okupantów;
- omawia okoliczności powstania oraz działalność rządu II Rzeczypospolitej na uchodźstwie;
- ocenia politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej;
- charakteryzuje stosunki polsko-radzieckie w czasie II wojny światowej;

- posługuje się pojęciami: pakt Ribbentrop-Mołotow, układ Sikorski-Majski, zbrodnia katyńska, Związek Patriotów Polskich, Krajowa Rada Narodowa;
- charakteryzuje działalność Władysława Sikorskiego, Stanisława Mikołajczyka,
- charakteryzuje udział Polaków w wysiłku militarnym aliantów;
- lokalizuje na mapie najważniejsze miejsca walk polskich oddziałów wojskowych (Narwik, Tobruk, Monte Cassino);
- docenia wkład polskich oddziałów w wysiłku militarnym aliantów;
- charakteryzuje działalność Władysława Andersa;
- omawia strukturę polityczną i wojskową polskiego podziemia;
- charakteryzuje funkcjonowanie państwa podziemnego;
- dostrzega historyczną rolę Armii Krajowej;
- podaje przyczyny wybuchu powstania warszawskiego;
- docenia walkę Polaków z okupantem;
- ocenia postawę aliantów oraz Związku Radzieckiego wobec powstania;
- ocenia szanse i zagrożenia oraz znaczenie powstania warszawskiego;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące decyzji o rozpoczęciu powstania warszawskiego;
- posługuje się pojęciami: Związek Walki Zbrojnej, Armia Krajowa, powstanie warszawskie, Plan „Burza”;
- wymienia datę: 01 sierpnia 1944 roku;
- charakteryzuje społeczne, gospodarcze i kulturowe skutki II wojny światowej z uwzględnieniem przesunięć ludności w Europie Środkowej;
- lokalizuje na mapie historycznej radziecką strefę okupacyjną w Niemczech oraz państwa Europy Środkowo-Wschodniej, które znalazły się w radzieckiej „strefie wpływów”;
- porównuje granice II Rzeczypospolitej oraz granice Polski po II wojnie światowej;
- ocenia wpływ konferencji w Jałcie i Poczdamie na sprawę polską;
- ocenia mocne i słabe strony systemu jałtańskiego;
- opisuje postanowienia konferencji pokojowej w Paryżu;
- charakteryzuje zagrożenia, jakie wywołał rozpad koalicji antyhitlerowskiej i wejście tworzących ją dotąd państw w fazę konfliktu zimnowojennego;
- posługuje się pojęciami: doktryna Trumana, plan Marshalla, „zimna wojna”, „żelazna kurtyna”;
- lokalizuje na mapie zasięg stref wpływów dwóch supermocarstw powojennych (USA i ZSRR);
- charakteryzuje sojusze polityczno-militarne NATO i Układu Warszawskiego, sytuując je na mapie;
- omawia genezę powstania dwóch państw niemieckich po II wojnie światowej;
- wiąże fakt powstania NRD i RFN z konfliktem zimnowojennym i dwubiegunowym podziałem świata po II wojnie światowej;
- omawia polityczne, społeczne, kulturowe i gospodarcze skutki powstania NRD i RFN.
- lokalizuje na mapie NRD i RFN;
- charakteryzuje działalność Konrada Adenauera;
- posługuje się pojęciem: kryzys berliński, „4 D”;
- wyjaśnia okoliczności powstania bloku państw Środkowo-Wschodniej Europy, które w latach 1945-1989 pozostawały w wasalnym stosunku wobec ZSRR;
- charakteryzuje przemiany polityczne i gospodarcze, jakie zaszły w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1945-1968;
- potępia ograniczanie wolności i swobód obywatelskich w krajach zdominowanych przez ZSRR;
- charakteryzuje przyczyny, przebieg i skutki powstania węgierskiego w 1956 roku oraz „Praskiej Wiosny” w 1968 roku;
- ocenia interwencję sił zbrojnych Układu Warszawskiego na Węgrzech i w Czechosłowacji;
- potępia obcą, zbrojną interwencję w wewnętrzne sprawy kraju;
- lokalizuje na mapie blok państw Europy Środkowo-Wschodniej;

- omawia przebieg i skutki dekolonizacji;
- posługuje się pojęciami: dekolonizacja, neokolonializm;
- docenia ideę suwerenności i niepodległości;
- dostrzega i ocenia rolę ONZ w procesach dekolonizacyjnych;
- na podstawie mapy wskazuje, jakie państwa powstały po rozpadzie imperium brytyjskiego, francuskiego i portugalskiego;
- charakteryzuje działalność postaci: Mahatmy Gandhiego, Nelsona Mandeli;
- charakteryzuje okoliczności powstania państwa Izrael;
- opisuje genezę i przebieg konfliktu bliskowschodniego po II wojnie światowej oraz jego wpływ na sytuację na świecie;
- lokalizuje na mapie Palestynę;
- dostrzega związki zachodzące pomiędzy przemianami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi na Bliskim Wschodzie a współczesną sytuacją międzynarodową;
- posługuje się pojęciem: OWP;
- charakteryzuje przemiany polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe w Japonii, Chinach, Wietnamie oraz Korei (Północnej i Południowej) po II wojnie światowej;
- lokalizuje na mapie Japonię, Chiny, Wietnam oraz oba państwa koreańskie;
- posługuje się pojęciami: maoizm, „Wielki Skok”, „rewolucja kulturalna”;
- charakteryzuje działalność Mao Zedonga, Kim Ir Sena;
- wyjaśnia przyczyny i przebieg konfliktów okresu „zimnej wojny”: wojny w Korei, wojny w Wietnamie i Afganistanie, kryzysu kubańskiego;
- dostrzega i ocenia rolę ONZ w łagodzeniu konfliktów międzynarodowych;
- lokalizuje na mapie regiony świata, w których rozgrywały się konflikty zbrojne, będące efektem rywalizacji mocarstw o wpływy;
- potępia wojnę jako element rywalizacji o wpływy na świecie;
- charakteryzuje działalność Fidela Castro;
- posługuje się pojęciami: wojna koreańska, kryzys kubański, wojna wietnamska;
- charakteryzuje wpływ II wojny światowej na sytuację wewnętrzną i położenie międzynarodowe ZSRR;
- wyjaśnia wpływ XX Zjazdu KPZR na przemiany polityczno-społeczne w ZSRR;
- omawia przyczyny kryzysu wewnętrznego w ZSRR w latach osiemdziesiątych XX wieku;
- posługuje się pojęciami: XX Zjazd KPZR, „pierestrojka”;
- charakteryzuje postaci: Nikity Chruszczowa, Leonida Breżniewa, Michaiła Gorbaczowa;
- wskazuje przyczyny rozpadu bloku komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej;
- omawia przebieg zjednoczenia Niemiec, rozpad Jugosławii i Czechosłowacji; upadek komunizmu w Bułgarii, Rumunii i na Węgrzech;
- charakteryzuje cele opozycji działającej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i sposób jej działania;
- posługuje się pojęciem: „aksamitna rewolucja”;
- charakteryzuje działalność Vaclava Havla;
- omawia koncepcje zjednoczenia Europy;
- charakteryzuje cele integracji europejskiej;
- charakteryzuje proces integracji politycznej, gospodarczej i militarnej Europy Zachodniej i Wschodniej w okresie powojennym;
- lokalizuje na mapie państwa Unii Europejskiej;
- korzystając z mapy, przedstawia w porządku chronologicznym proces integracji europejskiej;
- wyjaśnia, kim byli „ojcowie UE” i dlaczego tak zostali nazwani;
- posługuje się pojęciami: traktaty rzymskie, traktat z Maastricht;
- dostrzega i ocenia rolę Kościoła Katolickiego w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym po II wojnie światowej;
- omawia znaczenie II soboru watykańskiego w przemianach w Kościele katolickim w drugiej połowie XX wieku;

- ocenia społeczną naukę Kościoła i uzasadnia swoje poglądy;
- posługuje się pojęciami: Kościół przedsoborowy i Kościół posoborowy, encyklika;
- charakteryzuje postaci: Jana XXIII, Jana Pawła II;
- wylicza najważniejsze partie i organizacje funkcjonujące w Polsce w latach 1944-1947;
- omawia proces przejmowania rządów przez komunistów w Polsce;
- charakteryzuje cele komunistów i sposób ich działania;
- ocenia metody stosowane przez komunistów;
- posługuje się pojęciami: Krajowa Rada Narodowa, Rada Jedności Narodowej, PKWN, WiN;
- charakteryzuje postaci: Bolesława Bieruta, Władysława Gomułki;
- wymienia cechy stalinizmu w Polsce;
- charakteryzuje system represji stalinowskich w Polsce;
- potępia represje, tortury i łamanie praw człowieka stosowane przez władze w okresie stalinowskim;
- opisuje zmiany ustrojowe, jakie zaszły w Polsce po II wojnie światowej;
- posługuje się pojęciami: PZPR, KOMINFORM;
- charakteryzuje strukturę społeczeństwa polskiego w latach 1944-1947;
- omawia cele planów gospodarczych oraz ocenia ich realizację;
- wskazuje na związki sytuacji gospodarczej w PRL z działaniami politycznymi;
- analizuje źródła statystyczne i na ich podstawie charakteryzuje efekty ekonomiczne i społeczne gospodarki centralnie planowanej;
- charakteryzuje przemiany kulturowe w okresie PRL oraz dostrzega ideologizację życia społecznego;
- docenia rolę kultury w utrzymaniu tożsamości narodowej;
- posługuje się pojęciami: kolektywizacja, nacjonalizacja, plan gospodarczy;
- charakteryzuje założenia i realizację polityki ekonomicznej w PRL w latach 60. i 70.;
- omawia przebieg wydarzeń poznańskiego czerwca 1956 roku i porównuje je z wydarzeniami października 1956 roku na Węgrzech;
- porównuje przyczyny i skutki kryzysów w latach: 1956, 1968, 1970 i 1976;
- ocenia żądania protestujących oraz reakcję i metody władz;
- posługuje się pojęciami: poznański czerwiec, październik 1956, marzec 1968, grudzień 1970, „KOR”;
- charakteryzuje postaci: Adama Michnika, Jacka Kuronia, Edwarda Gierka;
- ocenia polityczną i społeczną rolę Kościoła katolickiego w PRL-u;
- charakteryzuje politykę państwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce po II wojnie światowej;
- ocenia rolę kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz papieża Jana Pawła II;
- wyjaśnia znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce;
- posługuje się pojęciami: konkordat, księży patrioci;
- wskazuje przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne rozkładu systemu komunistycznego w Polsce;
- ocenia znaczenie polskiego Sierpnia '80 w procesie rozkładu systemu komunistycznego w Europie;
- charakteryzuje rolę „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych;
- posługuje się pojęciami: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”;
- charakteryzuje działalność Lecha Wałęsy, Tadeusza Mazowieckiego, Bronisława Geremka;
- omawia przyczyny i okoliczności wprowadzenia stanu wojennego;
- ocenia decyzję wprowadzenia stanu wojennego;
- charakteryzuje życie społeczne, gospodarcze i kulturalne w okresie stanu wojennego (1981-1983);
- charakteryzuje i ocenia politykę represji, jaką prowadziły władze po wprowadzeniu stanu wojennego;
- posługuje się pojęciami: stan wojenny, WRON;
- charakteryzuje postaci: Wojciecha Jaruzelskiego, Jerzego Popiełuszki, Józefa Glempa, Jerzego Giedroycia;
- przedstawia przyczyny podjęcia współpracy władz komunistycznych z opozycją;
- docenia walkę Polaków o życie w demokratycznym społeczeństwie;
- wymienia decyzje podjęte podczas obrad „Okrągłego Stołu”;
- przedstawia i porównuje najważniejsze oceny historiografii dotyczące „Okrągłego Stołu”;

- posługuje się pojęciami: „Okrągły Stół”, sejm „kontraktowy”;
- charakteryzuje przemiany społeczno-gospodarcze i kulturowe po 1989 roku;
- omawia okoliczności przystąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej;
- omawia kształtowanie się polskiej sceny politycznej po 1989 roku;
- posługuje się pojęciami: prywatyzacja, reprivatyzacja, Plan Balcerowicza, gospodarka wolnorynkowa, III RP;
- omawia zmiany na polskiej scenie politycznej w latach 1991-2000;
- docenia życie w wolnym i demokratycznym społeczeństwie;
- analizuje i ocenia wpływ kultury masowej na życie ludzi;
- przedstawia twórczość najwybitniejszych artystów II połowy XX wieku;
- charakteryzuje najważniejsze nurty i kierunki kultury i sztuki II połowy XX wieku;
- wymienia najważniejsze wynalazki i odkrycia naukowo-techniczne II połowy XX wieku;
- wykazuje wpływ odkryć naukowo-technicznych na życie ludzi;
- rozumie, wykorzystuje i refleksyjnie przetwarza teksty, w tym teksty kultury, by osiągnąć własne cele edukacyjne, rozwijać się oraz aktywnie uczestniczyć w życiu społeczeństwa;
- charakteryzuje najważniejsze problemy społeczne świata w początkach XXI wieku.

3. Treści edukacyjne

L p.	ZAKRES PODSTAWY PROGRAMOWEJ	MATERIAŁ NAUCZANIA	Sugerowany temat
Świat w latach 20. i 30. XX wieku			
1.	1. Europa i świat po I wojnie światowej. Uczeń: 1) opisuje następstwa wojny, wyróżniając konsekwencje polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe; 2) wyjaśnia cele powołania i charakter Ligi Narodów; 3) wyjaśnia politykę mocarstw wobec Niemiec po zakończeniu I wojny światowej.	<ul style="list-style-type: none"> – następstwa wojny: konsekwencje polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe; – cele powołania i charakter Ligi Narodów; – pojęcie: system wersalsko-waszyngtoński; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące systemu wersalsko-waszyngtońskiego; – działalność postaci: Woodrowa Wilsona, Davida Lloyd George'a, Georges'a Clemenceau; 	Mapa polityczna Europy po I wojnie światowej
2.	3. Kryzys demokracji w Europie Zachodniej. Uczeń: 1) charakteryzuje okoliczności oraz następstwa dojścia do władzy Mussoliniego i Hitlera; 3) charakteryzuje i ocenia politykę państw europejskich wobec Hitlera i wskazuje na jej uwarunkowania.	<ul style="list-style-type: none"> – kryzys demokracji w Europie Zachodniej i kształtowanie systemów totalitarnych w Europie; – ideologia faszyzmu i nazizmu oraz organizacja państwa totalitarnego; – brutalizacja życia społecznego pod wpływem wojny, słabości i niestabilności rządów parlamentarnych; – polityka państw europejskich wobec Hitlera i jej uwarunkowania; – związki sytuacji gospodarczej z działaniami politycznymi w obu krajach; – pojęcia: faszyzm, nazizm, III Rzesza, polityka appeasementu; – działalność Adolfa Hitlera, Benito Mussoliniego; 	Kształtowanie się systemów totalitarnych we Włoszech oraz w Niemczech
3.	4. System totalitarny w ZSRR. Uczeń: 1) opisuje okoliczności dojścia do władzy Stalina; 2) opisuje zmiany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym ZSRR po dojściu do władzy Stalina, z uwzględnieniem uprzemysłowienia kraju, kolektywizacji rolnictwa oraz jej następstw (Wielki Głód) i Wielkiej Czystki.	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym ZSRR po dojściu do władzy Stalina, z uwzględnieniem uprzemysłowienia kraju, kolektywizacji rolnictwa oraz jej następstw (Wielki Głód) i Wielkiej Czystki; – pojęcia: system totalitarny, komunizm, kolektywizacja, nacjonalizacja, gospodarka centralnie planowana; – działalność postaci: Józefa Stalina; 	System totalitarny w ZSRR
4.	3. Kryzys demokracji w Europie Zachodniej. Uczeń: 2) porównuje faszyzm z nazizmem, uwzględniając organizację państwa, ideologię oraz politykę wobec społeczeństwa. 4. System totalitarny w ZSRR. Uczeń: 3) porównuje totalitarne systemy hitlerowskich Niemiec i Związku Radzieckiego.	<ul style="list-style-type: none"> – porównanie faszyzmu z nazizmem, uwzględniające organizację państwa, ideologię oraz politykę wobec społeczeństwa; – porównanie i ocena systemu nazistowskiego III Rzeszy i komunistycznego w ZSRR; 	Systemy totalitarne w Europie w okresie międzywojennym – analiza porównawcza
5.	6. Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Uczeń: 2) porównuje przejawy kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, wskazując jego specyficzne cechy.	<ul style="list-style-type: none"> – kryzys gospodarczy lat trzydziestych na świecie – jego przyczyny, przejawy, następstwa; – pojęcia: wielki kryzys gospodarczy, „czarny czwartek”, interwencjonizm państwowy, „Nowy Ład”; 	Gospodarcze i społeczne przemiany na świecie w okresie międzywojennym

		– działalność postaci: Franklina D. Roosevelta;	
II Rzeczpospolita			
6.	2. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń: 1) opisuje odrodzenie państwa polskiego oraz jego granice i sąsiadów; 2) charakteryzuje i ocenia postanowienia traktatu wersalskiego wobec Polski; 3) porównuje cele i skutki powstania wielkopolskiego i trzech powstań śląskich oraz wyjaśnia przyczyny i opisuje następstwa wojny polsko-bolszewickiej.	<ul style="list-style-type: none"> – koncepcje państwa polskiego Józefa Piłsudskiego oraz Romana Dmowskiego u progu niepodległości; – postanowienia traktatu wersalskiego wobec Polski; – proces kształtowania granic państwa polskiego; – cele i skutki powstania wielkopolskiego i trzech powstań śląskich oraz przyczyny i następstwa wojny polsko-bolszewickiej; – działalność postaci: Ignacego Jana Paderewskiego, Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego; – pojęcia: powstanie wielkopolskie, plebiscyty, powstania śląskie, Zaolzie, bitwa warszawska; 	Odbudowa niepodległości państwa polskiego
7.	2. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń: 5) wskazuje czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego; 6) wyjaśnia cele i skutki reformy Władysława Grabskiego.	<ul style="list-style-type: none"> – czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego; – cele i skutki reformy Władysława Grabskiego; – przykłady inicjatyw gospodarczych tego okresu realizowanych w II Rzeczypospolitej; – założenia reformy rolnej z 1925 roku; – problemy mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczypospolitej; – wpływ, jaki wywierały problemy gospodarcze na życie społeczne; 	Gospodarcze i społeczne problemy odrodzonego państwa polskiego
8.	2. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń: 4) charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 roku; 7) ocenia wkład Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego w odbudowę państwa polskiego.	<ul style="list-style-type: none"> – najważniejsze cechy ustroju politycznego II Rzeczypospolitej; – rola, jaką odegrali w polskiej polityce okresu międzywojennego Józef Piłsudski oraz Roman Dmowski; – ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej z 1921 roku, pojęcie demokracji parlamentarnej; – rola i funkcjonowanie Sejmu i rządu w latach 1922-1926; – działalność postaci: Wincentego Witosa, Ignacego Mościckiego; 	Życie polityczne II Rzeczypospolitej w latach 1918-1926
9.	5. Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce. Uczeń: 1) wyjaśnia przyczyny i skutki przewrotu majowego; 2) porównuje główne postanowienia konstytucji marcowej z 1921 roku i konstytucji kwietniowej z 1935 roku; 3) wymienia charakterystyczne cechy rządów sanacji, wskazując różnice między demokracją parlamentarną a rządami autorytarnymi.	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny, przebieg i następstwa przewrotu majowego; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące przewrotu majowego; – rola Józefa Piłsudskiego w przewrocie majowym; – główne postanowienia konstytucji marcowej z 1921 roku i konstytucji kwietniowej z 1935 roku; – cechy rządów sanacji; – różnice między demokracją parlamentarną a rządami autorytarnymi; – pojęcia: sanacja, przewrót majowy, demokracja parlamentarna, rządy autorytarne; 	Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce – przewrót majowy i rządy sanacji
10.	5. Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce. Uczeń: 4) charakteryzuje główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej.	<ul style="list-style-type: none"> – główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej w latach 1918-1939; – żądania terytorialne wysunięte przez Polskę wobec Czechosłowacji; – stosunki polsko-litewskie; – stosunki polsko-francuskie w latach 1918- 	Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej

		<p>1939;</p> <ul style="list-style-type: none"> – ustalenia tajnego protokołu niemiecko-radzieckiego paktu o nieagresji, podpisanego w Moskwie 23 sierpnia 1939 roku; – działalność Józefa Becka; 	
11.	<p>6. Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Uczeń: 1) charakteryzuje strukturę społeczną, narodowościową i wyznaniową odrodzonego państwa polskiego, dostrzegając przyczyny konfliktów społecznych i narodowościowych; 2) porównuje przejawy kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, wskazując jego specyficzne cechy; 3) opisuje osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej, w tym budowę portu w Gdyni i utworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny konfliktów społecznych, religijnych i narodowościowych w II Rzeczypospolitej; – przejawy kryzysu gospodarczego w Polsce i na świecie, jego specyficzne cechy; – osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej, utworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego, budowa Gdyni; 	Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej w latach 30.
12.	<p>6. Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Uczeń: 4) charakteryzuje główne osiągnięcia kultury i nauki II Rzeczypospolitej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – charakterystyczne cechy kultury i sztuki okresu międzywojennego na przykładzie dokonania architektury i malarstwa; – cele i realizacja reformy jędrzejewiczowskiej; – czołowi przedstawiciele nauki polskiej w okresie międzywojennym oraz dziedziny, jakimi się zajmowali; – przykłady przedstawicieli kultury i sztuki tego okresu; – pojęcia: nurt młodopolski, kubizm, ekspresjonizm oraz dadaizm; – związki pomiędzy różnymi dziedzinami życia (polityką, gospodarką, kulturą) w okresie międzywojennym; – rola oświaty, kultury, nauki w integracji społeczeństwa polskiego w pierwszych latach niepodległości; 	Kultura, sztuka i nauka okresu międzywojennego
II wojna światowa			
13.	<p>7. II wojna światowa. Uczeń: 1) wyjaśnia polityczne, społeczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej; 2) charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej; 3) ocenia konsekwencje zawarcia paktu Ribbentrop-Mołotow.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – bezpośrednie i pośrednie przyczyny wybuchu II wojny światowej; – przebieg wojny domowej w Hiszpanii; – agresywna polityka faszystowskich Włoch i Japonii oraz kształtowanie się „osi” Rzym-Berlin-Tokio; – przykłady łamania postanowień traktatu wersalskiego przez Niemcy; – „bezkrawe” podboje Hitlera, kryzys czechosłowacki; – konsekwencje zbliżenia pomiędzy ZSRR i Niemcami hitlerowskimi, pakt Ribbentrop-Mołotow; – pojęcia: układ monachijski, oś Rzym-Berlin-Tokio, pakt czterech, pakt antykominternowski, pakt stalowy. 	Geneza II wojny światowej
14.	<p>7. II wojna światowa. Uczeń: 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – niemieckie plany ataku na Polskę oraz polski plan obrony i jego realizacja we wrześniu 1939 roku; – etapy działań wojennych w okresie września 1939 roku; – pojęcia: „dziwna wojna”, bitwa graniczna, wojna błyskawiczna (Blitzkrieg), wojna totalna; 	Wojna obronna Polski w 1939 roku

15.	7. II wojna światowa. Uczeń: 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe.	<ul style="list-style-type: none"> – fronty i działania wojenne w okresie 1939-1941; – działania zbrojne III Rzeszy oraz ZSRR w okresie 1939-1941; – pojęcia: państwo Vichy, bitwa o Anglię; – działalność postaci: Charlesa de Gaulle'a, Winstona Churchilla; 	Działania zbrojne w latach 1939-1941
16.	7. II wojna światowa. Uczeń: 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe.	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, wkroczenie wojsk niemieckich do ZSRR; ofensywa niemiecka, bitwa pod Moskwą; – przełomowe znaczenie bitwy stalingradzkiej oraz bitwy na Łuku Kurskim; – odwrót wojsk niemieckich; – pojęcia: „Plan Barbarossa”, „wojna błyskawiczna”; 	Wojna niemiecko-radziecka w latach 1942-1944
17.	7. II wojna światowa. Uczeń: 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe; 6) przedstawia okoliczności powstania koalicji antyfaszystowskiej oraz porównuje postanowienia konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie.	<ul style="list-style-type: none"> – etapy działań zbrojnych na terenach pozaeuropejskich; – wpływ włączenia się USA do wojny na przebieg działań zbrojnych; – przełomowe znaczenie bitwy o Midway; – decyzja o zrzuconiu bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące zrzucenia bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki; – działalność postaci: Dwighta Eisenhowera, Douglasa Mac Arthura; 	Walki na terenach pozaeuropejskich
18.	7. II wojna światowa. Uczeń: 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe.	<ul style="list-style-type: none"> – przebieg działań wojennych w Europie w latach 1944-1945, – znaczenie dla przebiegu wojny lądowania wojsk alianckich w Normandii i otwarcia drugiego frontu; – przyczyny i przebieg klęski Japonii na Dalekim Wschodzie; – pojęcia: „Operacja Overlord”, „D-day”, „Operacja »Market Garden«”; 	Zakończenie II wojny światowej
19.	7. II wojna światowa. Uczeń: 5) przedstawia przyczyny i skutki Holokaustu oraz opisuje przykłady oporu ludności żydowskiej.	<ul style="list-style-type: none"> – polityka hitlerowskich Niemiec wobec ludności terenów okupowanych; – postępowanie okupantów wobec ludności; – sytuacja ludności pod okupacją; – przyczyny, przebieg i skutki Holokaustu; – opór ludności żydowskiej; – pojęcia: ruch oporu, kolaboracja, Holocaust, ludobójstwo, obozy zagłady, getto; 	Europa pod okupacją niemiecką. Holocaust
20.	7. II wojna światowa. Uczeń: 6) przedstawia okoliczności powstania koalicji antyfaszystowskiej oraz porównuje postanowienia konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie.	<ul style="list-style-type: none"> – geneza oraz cele polityczne koalicji antyhitlerowskiej; – mocne i słabe strony systemu powstałego w wyniku postanowień konferencji Wielkiej Trójki; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące systemu jałtańskiego; – wpływ postanowień konferencji na losy Europy i świata; – Pojęcia: Wielka Trójka, koalicja antyhitlerowska, Lend Lease Act; 	Kształtowanie się Wielkiej Koalicji. Konferencje Wielkiej Trójki
Ziemie polskie w czasie II wojny światowej			
21.	8. Ziemie polskie pod dwiema okupacjami. Uczeń: 1) porównuje cele i metody polityki	<ul style="list-style-type: none"> – podział ziem polskich między okupantów; – cele okupantów oraz metody ich realizacji; – postawy narodu polskiego wobec okupantów; 	Ziemie polskie pod dwiema okupacjami

	niemieckiej i radzieckiej w okupowanej Polsce.	<ul style="list-style-type: none"> – sytuacja Polaków w Generalnym Gubernatorstwie, ziemiach wcielonych do Rzeszy oraz znajdujących się pod okupacją ZSRR; – pojęcie: pakt Ribbentrop-Mołotow; 	
22.	9. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń: 1) przedstawia okoliczności powstania oraz działalność rządu II Rzeczypospolitej na uchodźstwie; 3) ocenia politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej.	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności powstania oraz działalność rządu II Rzeczypospolitej na uchodźstwie; – polityka mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej; – stosunki polsko-radzieckie w czasie II wojny światowej; – pojęcia: układ Sikorski-Majski, zbrodnia katyńska, Związek Patriotów Polskich, Krajowa Rada Narodowa; – działalność postaci: Władysława Sikorskiego, Stanisława Mikołajczyka; 	Sprawa polska w czasie II wojny światowej
23.	9. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń: 2) charakteryzuje udział Polaków w wysiłku militarnym aliantów oraz sytuuje w czasie i przestrzeni działania wojsk polskich na różnych frontach wojny.	<ul style="list-style-type: none"> – udział Polaków w wysiłku militarnym aliantów; – działania wojsk polskich na różnych frontach wojny; – działalność Władysława Andersa; 	Udział Polaków w walkach na frontach II wojny
24.	8. Ziemie polskie pod dwiema okupacjami. Uczeń: 2) opisuje strukturę polityczną i wojskową oraz działalność polskiego państwa podziemnego i ocenia historyczną rolę Armii Krajowej; 3) wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów i Związku Radzieckiego wobec powstania.	<ul style="list-style-type: none"> – struktura polityczna i wojskowa polskiego podziemia; – funkcjonowanie państwa podziemnego; – historyczna rola Armii Krajowej; – przyczyny wybuchu powstania warszawskiego; – postawa aliantów oraz Związku Radzieckiego wobec powstania; – szanse i zagrożenia oraz znaczenie powstania warszawskiego; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące decyzji o rozpoczęciu powstania warszawskiego; – pojęcia: Związek Walki Zbrojnej, Armia Krajowa, powstanie warszawskie, Plan „Burza”; 	Polskie państwo podziemne. Powstanie warszawskie
25.	7. II wojna światowa. Uczeń: 7) charakteryzuje bezpośrednie skutki II wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe, z uwzględnieniem przesunięć ludności w Europie Środkowej. 8. Ziemie polskie pod dwiema okupacjami. Uczeń: 4) analizuje zmiany terytorialne, straty ludnościowe, kulturowe i materialne Polski będące następstwem II wojny światowej.	<ul style="list-style-type: none"> – następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe II wojny światowej z uwzględnieniem przesunięć ludności w Europie Środkowej; – porównanie granic II Rzeczypospolitej oraz granic Polski po II wojnie światowej; – wpływ konferencji w Jałcie i Poczdamie na sprawę polską; 	Bilans II wojny światowej.
Świat po II wojnie światowej			
26.	10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 1) wyjaśnia przyczyny i skutki rozpadu koalicji antyhitlerowskiej oraz opisuje początki zimnej wojny; 3) charakteryzuje sojusze polityczno-militarne NATO i Układu	<ul style="list-style-type: none"> – mocne i słabe strony systemu jałtańskiego; – postanowienia konferencji pokojowej w Paryżu; – zagrożenia wynikające z rozpadu koalicji antyhitlerowskiej i wejścia tworzących ją dotąd państw w fazę konfliktu 	Zimna wojna.

	Warszawskiego, sytuując je na mapie.	<p>zimnowojennego;</p> <ul style="list-style-type: none"> – pojęcia: doktryna Trumana, plan Marshalla, „zimna wojna”, „żelazna kurtyna”; – sojusze polityczno-militarne NATO i Układu Warszawskiego oraz ich usytuowanie na mapie; 	
27.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 2) opisuje okoliczności i ocenia skutki powstania NRD i RFN.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – geneza powstania dwóch państw niemieckich po II wojnie światowej; – powiązanie faktu powstania NRD i RFN z konfliktem zimnowojennym i dwubiegunowym podziałem świata po II wojnie światowej; – polityczne, społeczne, kulturowe i gospodarcze skutki powstania NRD i RFN. – działalność Konrada Adenauera; – pojęcia: kryzys berliński, „4 D”; 	Problem niemiecki po II wojnie światowej.
28.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 4) charakteryzuje państwa będące w strefie wpływów ZSRR, z uwzględnieniem wydarzeń na Węgrzech w 1956 roku i w Czechosłowacji w 1968 roku.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności powstania bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej, pozostających w latach 1945-1989 w wasalnym stosunku wobec ZSRR; – przemiany polityczne i gospodarcze, jakie zaszły w państwach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1945-1968; – przyczyny, przebieg i skutki powstania węgierskiego w 1956 roku oraz „Praskiej Wiosny” 1968 roku; – interwencja sił zbrojnych Układu Warszawskiego na Węgrzech i w Czechosłowacji; 	Stalinizacja Europy Środkowo-Wschodniej
29.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 5) sytuuje w czasie i przestrzeni proces dekolonizacji oraz ocenia jego następstwa, uwzględniając rolę ONZ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przebieg i skutki dekolonizacji; – pojęcia: dekolonizacja, neokolonializm; – rola ONZ w procesach dekolonizacyjnych; – działalność postaci: Mahatmy Gandhiego, Nelsona Mandeli; 	Rozpad systemu kolonialnego
30.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 8) wyjaśnia przyczyny i charakter konfliktu bliskowschodniego.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – okoliczności powstania państwa Izrael; – geneza i przebieg konfliktu bliskowschodniego po II wojnie światowej oraz jego wpływ na sytuację w świecie; – związki zachodzące pomiędzy przemianami politycznymi, społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi na Bliskim Wschodzie a współczesną sytuacją międzynarodową; – pojęcie: OWP; 	Bliski Wschód po II wojnie światowej
31.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 7) charakteryzuje konflikty zimnej wojny, w tym wojny w Korei, Wietnamie i Afganistanie, oraz kryzys kubański, uwzględniając rolę ONZ; 9) charakteryzuje przemiany w Chinach po II wojnie światowej.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przemiany polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe w Japonii, Chinach, Wietnamie oraz Korei (Północnej i Południowej) po II wojnie światowej; – pojęcia: maoizm, „Wielki Skok”, rewolucja kulturalna; – działalność postaci: Mao Zedonga, Kim Ir Sena; 	Daleki Wschód po II wojnie światowej
32.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 7) charakteryzuje konflikty zimnej wojny, w tym wojny w Korei, Wietnamie i Afganistanie, oraz kryzys kubański, uwzględniając rolę ONZ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny i przebieg konfliktów okresu „zimnej wojny”: wojny w Korei, wojny w Wietnamie i Afganistanie, kryzysu kubańskiego; – rola ONZ w łagodzeniu konfliktów zbrojnych; – postać: Fidel Castro – pojęcia: wojna koreańska, kryzys kubański, wojna wietnamska; 	Problemy i konflikty zimnowojenne
33.	<p>10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 10) opisuje przemiany polityczne i</p>	<ul style="list-style-type: none"> – wpływ II wojny światowej na sytuację wewnętrzną i położenie międzynarodowe 	ZSRR w latach 1945-1991

	społeczno-gospodarcze w ZSRR w latach 1945-1991.	ZSRR; – wpływ XX Zjazdu KPZR na przemiany polityczno-społeczne w ZSRR; – przyczyny kryzysu wewnętrznego w ZSRR w latach osiemdziesiątych XX wieku; – pojęcia: XX Zjazd KPZR, „pierestrojka”; – działalność postaci: Nikity Chruszczowa, Leonida Breżniewa, Michaiła Gorbaczowa;	
34.	10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 11) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 roku.	– przyczyny rozpadu bloku komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej; – przebieg zjednoczenia Niemiec, rozpad Jugosławii i Czechosłowacji; upadek komunizmu w Bułgarii, Rumunii i na Węgrzech; – cele opozycji działającej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i sposób jej działania; – pojęcia: „aksamitna rewolucja”, – działalność Vaclava Havla;	Rozpad bloku komunistycznego
35.	10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 13) przedstawia cele i główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.	– koncepcje zjednoczenia Europy; – cele integracji europejskiej – proces integracji politycznej, gospodarczej i militarnej Europy Zachodniej i Wschodniej w okresie powojennym; – „ojcowie UE”; – pojęcia: traktaty rzymskie, traktat z Maastricht;	Proces integracji europejskiej
36.	10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 6) wyjaśnia znaczenie II Soboru Watykańskiego dla przemian w Kościele katolickim drugiej połowy XX wieku.	– rola Kościoła katolickiego w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym po II wojnie światowej; – znaczenie II soboru watykańskiego w przemianach w Kościele katolickim w drugiej połowie XX wieku; – społeczna nauka Kościoła; – pojęcia: Kościół przedsoborowy i Kościół posoborowy, encyklika; – działalność postaci: Jana XXIII, Jana Pawła II;	Przemiany w Kościele katolickim. Sobór watykański II.
37.	10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń: 12) opisuje zmiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej.	– wpływ kultury masowej na życie ludzi; – twórczość najwybitniejszych artystów II połowy XX wieku; – najważniejsze nurty i kierunki kultury i sztuki II połowy XX wieku; – najważniejsze wynalazki i odkrycia naukowo-techniczne II połowy XX wieku; – wpływ odkryć naukowo-technicznych na życie ludzi; – najważniejsze problemy społeczne świata w początkach XXI wieku;	Kultura i nauka w drugiej połowie XX wieku
Polska w latach 1945-2000			
38.	11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń: 1) wyjaśnia okoliczności przejścia w Polsce władzy przez komunistów.	– najważniejsze partie i organizacje w Polsce w latach 1944-1947; – proces przejmowania rządów przez komunistów w Polsce; – cele komunistów i sposób ich działania; – metody stosowane przez komunistów; – pojęcia: Krajowa Rada Narodowa, Rada Jedności Narodowej, PKWN, WiN; – działalność postaci: Bolesława Bieruta, Władysława Gomułka;	Siły polityczne w Polsce w latach 1944-1956
39.	11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń: 2) charakteryzuje system represji stalinowskich w Polsce i ocenia jego	– cechy stalinizmu w Polsce; – system represji stalinowskich w Polsce; – zmiany ustrojowe, jakie zaszły w Polsce po II wojnie światowej;	System stalinowski w Polsce

	skutki.	– pojęcia: PZPR, KOMINFORM;	
40.	11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń: 3) charakteryzuje realia życia gospodarczego i społecznego PRL-u.	<ul style="list-style-type: none"> – struktura społeczeństwa polskiego w latach 1944-1947; – cele planów gospodarczych oraz ocena ich realizacji; – związki sytuacji gospodarczej z działaniami politycznymi; – przemiany kulturowe w okresie PRL oraz ideologizacja życia społecznego; – pojęcia: kolektywizacja, nacjonalizacja, plan gospodarczy; 	Gospodarka i społeczeństwo w okresie PRL – u
41.	11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń: 4) porównuje przyczyny i skutki kryzysów w latach: 1956, 1968, 1970 i 1976.	<ul style="list-style-type: none"> – założenia i realizacja polityki ekonomicznej w PRL w latach 60. i 70.; – przebieg wydarzeń poznańskiego czerwca 1956 roku i porównanie ich z wydarzeniami października 1956 roku na Węgrzech; – przyczyny i skutki kryzysów w latach: 1956, 1968, 1970 i 1976; – żądania protestujących oraz reakcja i metody władz; – pojęcia: poznański czerwiec, październik 1956, marzec 1968, grudzień 1970, KOR; – działalność postaci: Adama Michnika, Jacka Kuronia, Edwarda Gierka; 	Kryzysy ideologiczne, polityczne i społeczne w powojennej Polsce
42.	11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń: 5) ocenia polityczną i społeczną rolę Kościoła katolickiego w PRL-u.	<ul style="list-style-type: none"> – polityczna i społeczna rola Kościoła katolickiego w PRL-u; – polityka państwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce po II wojnie światowej; – rola kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz papieża Jana Pawła II; – znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce; – pojęcia: konkordat, księży patrioci; 	Relacje państwo – Kościół w okresie PRL-u
43.	12. Rozkład systemu komunistycznego w Polsce – polska droga do suwerenności. Uczeń: 1) wyjaśnia znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce; 2) wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 roku oraz ocenia rolę „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych.	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny wewnętrzne i zewnętrzne rozkładu systemu komunistycznego w Polsce; – znaczenie polskiego Sierpnia '80 w procesie rozkładu systemu komunistycznego w Europie; – rola „Solidarności” w przemianach politycznych i ustrojowych; – pojęcia: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”; – działalność Lecha Wałęsy, Tadeusza Mazowieckiego, Bronisława Geremka; 	Początki rozkładu systemu komunistycznego w Polsce
44.	12. Rozkład systemu komunistycznego w Polsce – polska droga do suwerenności. Uczeń: 3) przedstawia okoliczności wprowadzenia i następstwa stanu wojennego.	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny i okoliczności wprowadzenia stanu wojennego; – decyzja wprowadzenia stanu wojennego; – życie społeczne, gospodarcze i kulturalne w okresie stanu wojennego (1981-1983); – polityka represji, jaką prowadziły władze po wprowadzeniu stanu wojennego; – pojęcia: stan wojenny, WRON, – działalność postaci: Wojciecha Jaruzelskiego, Jerzego Popiełuszki, Józefa Glempa, Jerzego Giedroycia; 	Stan wojenny w Polsce
45.	12. Rozkład systemu komunistycznego w Polsce – polska droga do suwerenności. Uczeń: 4) opisuje najważniejsze postanowienia „Okrągłego Stołu”.	<ul style="list-style-type: none"> – przyczyny podjęcia współpracy władz komunistycznych z opozycją; – decyzje podjęte podczas obrad „Okrągłego Stołu”; – najważniejsze oceny historiografii dotyczące „Okrągłego Stołu” 	„Okrągły Stół”

		– pojęcia: „Okrągły Stół”, sejm „kontraktowy”;	
46.	12. Rozkład systemu komunistycznego w Polsce – polska droga do suwerenności. Uczeń: 5) charakteryzuje przemiany polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturowe po 1989 roku; 6) przedstawia okoliczności i ocenia znaczenie przystąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej.	– przemiany społeczno-gospodarcze i kulturowe po 1989 roku; – okoliczności przystąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej; – kształtowanie polskiej sceny politycznej po 1989 roku; – pojęcia: prywatyzacja, reprivatyzacja, Plan Balcerowicza, gospodarka wolnorynkowa, III RP; – zmiany na polskiej scenie politycznej w latach 1991-2007.	III Rzeczpospolita

4. Opis założonych osiągnięć ucznia

Realizacja programu powinna przynieść efekty w postaci przyswojenia przez uczniów odpowiedniej wiedzy, umiejętności i postaw. Po zrealizowaniu proponowanego programu uczeń powinien znać materiał historyczny oraz podstawowe procedury pracy ze źródłami historycznymi, interpretować te źródła, dokonywać analiz i porównań. Do najważniejszych zadań i osiągnięć ucznia należą: rozwijanie umiejętności analizy i syntezy procesów historycznych poprzez ujęcie problemowe oraz przekrojowe, poprawne posługiwanie się poznanymi pojęciami historycznymi, rozwijanie umiejętności prowadzenia dyskusji, polemik, wywiadów, spotkań, pisania prac historycznych, artykułów itp. Uczeń powinien także umieć interdyscyplinarnie łączyć wiedzę i umiejętności z różnych przedmiotów, na przykład z języka polskiego, geografii, etyki, wiedzy o społeczeństwie, jak również przedmiotów ścisłych.

Osiągnięcia w zakresie wiedzy i umiejętności są zależne od wielu czynników, takich jak zdolności i zainteresowania ucznia, czas, którym dysponuje nauczyciel, warunki materialne szkoły i pracowni historycznej. Dlatego poniższy zestaw wiadomości i umiejętności jest propozycją, którą nauczyciel może i powinien modyfikować.

Uczeń powinien znać:

- najważniejsze fakty, wydarzenia i zjawiska z dziejów powszechnych i Polski w okresie międzywojennym;
- zjawisko powstawania i funkcjonowania systemów totalitarnych w Europie w okresie międzywojennym;
- proces odrodzenia państwa polskiego po I wojnie światowej, jego rozwój gospodarczy, problemy polityczne, społeczne, narodowościowe;
- przemiany kulturalne, naukowe okresu międzywojennego;
- genezę, przebieg oraz skutki II wojny światowej;
- problem łamania praw człowieka w XX wieku;
- najważniejsze fakty, wydarzenia i zjawiska w zakresie dziejów powszechnych i Polski w okresie powojennym;
- najważniejsze przemiany polityczne i terytorialne, jakie zaszły na świecie w II połowie XX wieku;
- różnorodność nurtów, koncepcji, czynników składających się na współczesną kulturę;
- podłoże postępu naukowo-technicznego i jego wpływ na życie codzienne;
- proces integracji europejskiej oraz miejsce Polski w tym procesie;
- rozkład systemu komunistycznego w Polsce oraz polska droga do suwerenności;
- najważniejsze problemy społeczno-gospodarcze na świecie i w Polsce w latach 1918-2000;
- pojęcia związane z omawianymi okresami historycznymi;
- daty najważniejszych wydarzeń;
- postanowienia wybranych traktatów, porozumień i innych dokumentów historycznych;
- źródła do okresu międzywojennego, II wojny światowej i okresu powojennego: źródła kultury materialnej, źródła dokumentacyjne, prasę, literaturę piękną, dokumentację fotograficzną, kroniki filmowe, pamiętniki itp.;
- najważniejsze postacie oraz powiązane z nimi wydarzenia historyczne.

Uczeń powinien umieć:

- poprawnie posługiwać się pojęciami historycznymi;
- sytuować w czasie i przestrzeni omawiane wydarzenia;
- wiązać fakty i wydarzenia z dziejów powszechnych z dziejami ojczystymi;
- porównywać wybrane wydarzenia historyczne;
- rozpoznawać, analizować i interpretować różne źródła historyczne;

- analizować i porównywać najważniejsze oceny historiografii dotyczące wydarzeń i postaci;
- selekcjonować informacje z różnych źródeł i na ich podstawie dokonywać rekonstrukcji faktów;
- dostrzegać analogie między przeszłością a wydarzeniami współczesnymi;
- dostrzegać związki między różnymi dziedzinami życia społecznego – polityką, gospodarką, kulturą;
- formułować oceny i je uzasadniać;
- posługiwać się mapą historyczną;
- dostrzegać ciągłość i zmiany zachodzące w dziejach narodów i państw w latach 1918-2000;
- prezentować na forum publicznym własne stanowisko i przedstawiać własne opinie;
- oceniać działalność różnych postaci historycznych;
- wyszukiwać, selekcjonować i krytycznie analizować informacje z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej i dokonywać rekonstrukcji faktów na ich podstawie;
- prezentować posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- prowadzić dyskusje z zachowaniem zasad kultury, tolerancji oraz poprawnego i logicznego argumentowania;
- współpracować w zespole, w celu wykonania powierzonych mu celów i zadań oraz planować zadania;
- posługiwać się zdobytą terminologią w sposób zgodny z zasadami języka polskiego, konstruować krótsze i dłuższe ustne oraz pisemne wypowiedzi z dbałością o język ojczysty;
- wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w celu sprostania stawianym przed nim wymaganiom edukacyjnym oraz zgodnie z własnymi potrzebami;
- wykorzystywać wiedzę historyczną do rozpoznawania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- formułować w sposób logiczny oceny i sądy na temat zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- wykorzystywać dostępne dane statystyczne o charakterze historycznym, zgodnie z zasadami matematyki.

Uczeń powinien reprezentować postawy oraz zachowania:

- wyrażające się między innymi w cechach takich, jak: krytycyzm wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu;
- przekonania o potrzebie szacunku dla dokonań innych narodów, ras, kultur, religii;
- wrażliwości na przejawy łamania praw człowieka;
- świadomości własnych praw;
- patriotyzmu oraz poczucia więzi z lokalną społecznością.

5. Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania

Proponowane metody i formy pracy, wybrane środki dydaktyczne

Współczesna dydaktyka podkreśla potrzebę kształcenia wielostronnego, polegającego na łączeniu w lekcji elementów metod podających, poszukujących, eksponujących i praktycznych¹ (za: J. Maternicki, C. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1994, s. 257), którym jednocześnie odpowiadają cztery rodzaje uczenia się. Respektowanie polimetodyczności w procesie dydaktycznym gwarantuje osiągnięcie wyznaczonych w programie celów. W szkole ponadgimnazjalnej przydatne będą zarówno metody podające (tradycyjne), jak na przykład różne rodzaje wykładu, rozmowa nauczająca, jak i te, które wymagają od ucznia samodzielnego rozwiązywania problemów i umiejętności poszukiwania informacji. Bardzo przydatną formą zdobywania wiedzy, rozwijania myślenia, wyciągania wniosków i umiejętności zastosowania ich w nowych sytuacjach poznawczych daje praca w grupach. Swobodnemu wyrażaniu wiedzy historycznej sprzyjają także metody takie, jak kolaż, plakat, oraz różnego rodzaju gry symulacyjne (np. wywiad z postacią historyczną). Poniżej zamieszczone zostały opisy wybranych metod, form oraz środków dydaktycznych, które mogą być przydatne w pracy z uczniami.

- **Dyskusja** – polega na wymianie poglądów na określony z góry problem, mających służyć jego rozwiązaniu. Dyskusja pozwala na kształtowanie umiejętności precyzyjnego wyrażania myśli oraz argumentowania. Jednocześnie, odpowiednio poprowadzona, powinna prowadzić do ukształtowania postawy szacunku wobec przekonań adwersarza. Uczniowie biorący udział w dyskusji powinni już dysponować pewnym zasobem wiedzy na podejmowany temat. Dyskusja powinna uzupełniać informacje oraz pozwolić spojrzeć na problem z innej perspektywy. Rola nauczyciela powinna ograniczać się do kierowania dyskusją, pilnowania porządku podczas niej oraz podsumowania.
- **Dyskusja punktowana** – metoda stosowana do powtarzania i kontroli wiedzy uczniów. Pozwala na wytworzenie nawyków niezbędnych podczas prowadzenia dyskusji: przygotowania odpowiednich argumentów, kontrolowania własnych wypowiedzi, kultury prowadzenia dyskusji. Udział w dyskusji jest obserwowany i punktowany. Punkty dodatnie otrzymuje się za przygotowanie merytoryczne, argumentację, sposób prezentacji, zaangażowanie w dyskusję, kulturę zachowania, przestrzeganie ustalonego planu. Można też uzyskać punkty ujemne – za wypowiedź niezwiązaną z tematem, przeszkadzanie w dyskusji. Przed przystąpieniem do dyskusji uczniowie powinni zostać poinformowani o zasadach punktacji. Do dyskusji punktowanej najczęściej wybieranych jest od 4 do 6 uczniów, a czas jej trwania nie powinien przekraczać 20 minut. W przypadku dyskusji punktowanej nauczyciel nie ingeruje w jej przebieg, a jedynie ocenia każdy z jej elementów.
- **„Drzewo decyzyjne”** – podstawowym celem metody jest analiza procesu dokonywania przez uczniów wyborów i podejmowania decyzji. Precyzyjne określenie przez nauczyciela problemu, jaki będzie analizowany, ułatwi uczniom pracę. Uczniowie w formie graficznej przedstawiają warianty rozwiązania rozważanego problemu wraz z przewidywanymi skutkami, zarówno pozytywnymi, jak i negatywnymi. Głównym czynnikiem w tej metodzie są wartości uznawane przez osobę podejmującą daną decyzję. Mogą one mieć wpływ na wybór wariantu danego rozwiązania i skutków tego wyboru. Postępowanie przybiera schemat:

¹ Autorzy programu przyjęli założenie zaproponowane w pracy J. Maternickiego, C. Majorca, A. Suchońskiego, *Dydaktyka historii* (Warszawa 1994, s. 257), w której autorzy łączą cztery drogi uczenia się z grupami odpowiadających im metod: podających, poszukujących, eksponujących i praktycznych, ale jednocześnie nie przyjmują w opisie metod żadnego kryterium klasyfikacji – stojąc na gruncie integralności metod stosowanych przez nauczyciela.

SYTUACJA WYMAGAJĄCA PODJĘCIA DECYZJI:			
Możliwe rozwiązanie – TAK		Możliwe rozwiązanie – NIE	
Skutki pozytywne podjęcia decyzji (korzyści)	Skutki negatywne podjęcia decyzji (niebezpieczeństwa)	Skutki pozytywne podjęcia decyzji (korzyści)	Skutki negatywne podjęcia decyzji (niebezpieczeństwa)

- **Metaplan** – pozwala na wskazywanie różnych sposobów rozwiązywania analizowanego problemu. Stosowana jest do rozpatrywania kontrowersyjnych czy trudnych problemów. Najczęściej stosowaną formą jej realizacji jest plakat uczniowski, na którym uczestnicy zapisują lub przypinają karteczki z wypracowanymi stanowiskami. Podstawowym zadaniem jest określenie przez uczniów stanu wyjściowego, poprzez odpowiedź na pytanie: Jak było? (Jak jest?). Kolejnym etapem jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: Jak być powinno?, co oznacza, że uczniowie szukają pożądanych rozwiązań problemu. Istotnym elementem metaplanu jest próba odpowiedzi na pytanie o przyczyny stanu wyjściowego poprzez znalezienie odpowiedzi na pytanie: Dlaczego jest tak (było tak)? lub: Dlaczego nie jest tak (nie było tak), jak być powinno? Odpowiedzi na tak postawione pytania pozwalają określić możliwości poprawy sytuacji. W końcowym etapie uczniowie starają się wskazać: Co trzeba zrobić lub zmienić, żeby poprawić sytuację? Schemat może przybrać następującą postać:

Jak było?	Jak być powinno?
Dlaczego nie było tak, jak być powinno ?	
Co należało zrobić, by poprawić sytuację?	

Metaplan można stosować w sytuacji, kiedy odpowiedź na pytanie: Jak powinno być? regulują przepisy.

- **Strategia „za i przeciw”** – pozwala na kształtowanie umiejętności podejmowania decyzji. Wymaga podziału klasy na dwie grupy, z których pierwsza ma za zadanie przedstawienie argumentów potwierdzających dane stanowisko, zaś druga wyszukuje argumenty je obalające. Po uporządkowaniu w każdej grupie faktów potwierdzających opinie uczniów, przedstawiciele obu grup starają się przekonać przeciwników do swoich racji, podając własne argumenty i zbijając argumenty przeciwników. Schemat może przybrać następującą postać:

Problem:	
Za:	Przeciw:

- **Analiza SWOT** – (od angielskich słów: strenghts – mocne strony, weaknesses – słabe strony, opportunities – korzyści, threats – zagrożenia) jest rozbudowaną formą strategii „za i przeciw”. Polega na określeniu mocnych stron problemu i wynikających z nich szans na pozytywne rozwiązanie oraz słabych stron i wynikających stąd zagrożeń. Stosowana może być zarówno podczas wprowadzania nowego materiału, jak i w trakcie utrwalania wiadomości. Analiza SWOT może też być stosowana zarówno w pracy indywidualnej ucznia, jak i podczas pracy w grupach.

Problem:	
Mocne strony:	Słabe strony:
Szanse wynikające z mocnych stron:	Zagrożenia wynikające ze słabych stron:
Wypracowane wspólne stanowisko:	

- **Mapa mentalna** – polega na graficznym opracowaniu problemu z wykorzystaniem krótkich haseł, rysunków, znaków (strzałki, myślniki) i symboli, w celu uporządkowania i strukturyzacji materiału. Taka wizualizacja pomaga uporządkować wiadomości i znaleźć związki zachodzące między nimi oraz zaplanować dłuższą wypowiedź. Dzięki tej metodzie uczeń systematyzuje niedawno przyswojoną wiedzę i wzbogaca zasób słownictwa. Mapy mentalne rysować można w kilku technikach: pajęczyny, schematu blokowego, rankingu, łańcucha przyczynowo-skutkowego, diagramu Venna, diagramu Ishikawy (diagramu ryby).
- **Burza mózgów** – główne założenia „burzy mózgów” to wypracowanie w jak najkrótszym czasie jak największej liczby pomysłów odnoszących się do rozwiązania problemu. Najważniejszym warunkiem prawidłowej realizacji tej metody jest nieskrępowane, niewymuszane przez nauczyciela zgłaszanie pomysłów przez uczniów. Wszystkie one (nawet najbardziej irracjonalne) winny być zapisane, a następnie poddane analizie przez grupę po to, by wyłonić najskuteczniejsze i najbardziej wartościowe pomysły rozwiązań.
- **Portfolio** – teczka tematyczna (portfolio) prowadzona przez ucznia; pozwala gromadzić wielorakie materiały, zarówno związane z zainteresowaniami własnymi, jak i tematyką lekcyjną. Zgromadzone materiały mogą posłużyć do przygotowania wystaw, konkursów, pracy metodą biograficzną, czy też projektu.
- **Projekt** – polega na realizacji zadań o interdyscyplinarnym charakterze a jego celem jest przede wszystkim kształtowanie umiejętności planowania i organizowania pracy, zbierania oraz selekcji materiału, pracy grupowej. Uczniowie otrzymują od nauczyciela instrukcje, a następnie wyszukują potrzebne im materiały i dokonują ich selekcji. Materiały mogą zostać także dostarczone przez nauczyciela. Następnym etapem jest samodzielne rozwiązywanie problemu i opracowanie go w określonej formie – wystawy, albumu, filmu, portfolio, wywiadu, gazetki, przedstawienia artystycznego itp. Projekt może być również połączony z pracą fizyczną służącą zachowaniu obiektów i przestrzeni historycznej. Takie poszukiwanie i dokumentowanie śladów historycznych może być również realizowane podczas prac w bibliotece, muzeum czy archiwum, a ich efektem może być zaprojektowanie i przeprowadzenie warsztatów historycznych lub prezentacja wyników pracy podczas spotkań koła historycznego².
- **Prace pisemne** – nabywane i rozwijane umiejętności powinny prowadzić do łączenia w spójną całość informacji źródłowych i pozaźródłowych, możliwych do wykorzystania nie tylko w wypowiedziach ustnych, ale również do tworzenia różnorodnych prac pisemnych np. analiz porównawczych, esejów, rozprawek. Prace pisemne mają istotne znaczenie w nabywaniu umiejętności posługiwania się pojęciami i stylem właściwym narracji historycznej, pomagają również w samodzielnym rozszerzaniu wiadomości. Dlatego powinny być wykorzystywane przez nauczyciela również w zadawaniu prac domowych.
- **Praca z podręcznikiem** – podręcznik należy do najpopularniejszych środków dydaktycznych. Jego podstawową funkcją jest dostarczanie wiedzy uczniowi. Ponadto odpowiednie wykorzystanie przez nauczyciela podręcznika pozwala uczniowi na zdobywanie umiejętności pracy z tekstem i samodzielnego rozwiązywania problemów. Podczas pracy z podręcznikiem uczeń musi wiedzieć, w jakim celu czyta dany tekst. Dlatego ważne jest wskazanie uczniowi konkretnego zadania, np.

²E. Chorąży, D. Konieczka-Śliwińska, S. Roszak, *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008, s. 149-151

wyjaśnienia nowo poznawanego pojęcia czy wyszukania przyczyn wydarzenia. Podejmując pracę z podręcznikiem, nauczyciel ma możliwość kształtowania podstaw pracy z materiałem ikonograficznym, statystycznym, schematami czy mapami. Praca z podręcznikiem pozwala także uczniowi nabyć umiejętności selekcjonowania materiału. Służyć temu mogą zadania, w których uczeń musi wykonać plan tematu, streścić rozdział czy ułożyć pytania do fragmentu tekstu. Podręcznik służy także do powtarzania, kontroli i utrwalania wiadomości – zarówno podczas zajęć lekcyjnych, jak i w domu.

- **Praca z tekstem źródłowym** – posiada szczególne znaczenie w szkole ponadgimnazjalnej. Praca ze źródłami, a przede wszystkim z tekstami pisanyymi może pełnić w strukturze lekcji różnorodne funkcje, np. informacyjną, ilustracyjną, weryfikującą. Na tym etapie kształcenia może służyć do doskonalenia umiejętności łączenia informacji z kilku źródeł, porównywania, oceny wiarygodności, formułowania prostych hipotez i ich sprawdzania. Uczeń powinien również poznać etapy krytyki źródeł pisanych.
- **Praca z mapą historyczną** – mapa historyczna jest środkiem, ukazującym przestrzeń geograficzną, na której zachodziły określone wydarzenia historyczne. Stanowi jedną z podstawowych form narracji historycznej, stąd jej znajomość jest niezbędna do zrozumienia procesów historycznych. W nauczaniu historii na IV etapie edukacyjnym nauczyciel może wykorzystywać do pracy nie tylko mapy przekrojowe, ale także rozwojowe czy problemowe. Wykorzystując funkcję informacyjną mapy, nauczyciel może poprosić uczniów o wskazanie miejsc bitew, ważnych wydarzeń politycznych czy kulturowych. Na podstawie zawartych na mapie fizycznej informacji o warunkach naturalnych uczeń może zawczasu określić ich wpływ na przebieg omawianego wydarzenia a także wskazać przyczyny niektórych faktów historycznych. Należy również pamiętać, że mapa stanowi ważną pomoc w kształtowaniu nie tylko umiejętności, ale również operacji intelektualnych, takich jak spostrzegawczość, koncentracja uwagi czy myślenie przestrzenne. Ich rozwój można wspierać poprzez wykorzystywanie mapek konturowych lub polecenie stworzenia legendy.
- **Praca ze źródłem ikonograficznym** – materiał ikonograficzny w dzisiejszych czasach stanowi jedno z podstawowych źródeł w procesie odtwarzania historii. Stanowi wizualny zapis wycinka dziejów miejsc, ludzi lub wydarzeń. Odpowiednie zastosowanie fotografii, obrazów czy plakatów pozwoli uczniowi odtworzyć realia, w jakich doszło np. do podpisania umowy międzynarodowej, traktatu. Wykorzystanie ikonografii batalistycznej sprzyjać będzie kształtowaniu myślenia przestrzennego i wykorzystaniu wiedzy uczniów na temat stosowanych w danym okresie metod walki. Cenną pomoc będą stanowiły źródła ikonograficzne dotyczące życia codziennego. Należy pamiętać, że do pełnego wykorzystania materiału ikonograficznego potrzebna jest jego krytyczna analiza. Uczeń, spoglądając na obraz, powinien znać historyczne podłoże jego powstania. Jest to szczególnie ważne przy wykorzystaniu karykatur politycznych oraz plakatów propagandowych. Żeby zrozumieć ich sens, uczeń powinien wiedzieć, w jakich okolicznościach powstawały.
- **Wycieczka, lekcja muzealna i archiwalna** – część zajęć, szczególnie tych, w których możliwe jest wykorzystanie regionalnych instytucji, takich jak: muzea, galerie sztuki, archiwa, biblioteki, skanseny, powinna odbywać się poza murami szkoły. Wycieczka uatrakcyjni proces nauczania i zwiększy jego efekty, pozwoli poznać i kształtować szacunek do dziedzictwa kulturowego regionu. Ta forma pracy pozalekcyjnej i pozaszkolnej pozwala na bezpośrednie zetknięcie się ucznia ze spuścizną historyczną w jej naturalnej postaci i w naturalnym środowisku. Taka, choćby tylko częściowa, rekonstrukcja procesu dziejowego, ułatwia tworzenie prawidłowych wyobrażeń historycznych. Wycieczka spełnia wiele funkcji i jest doskonałą okazją do kształcenia uczuć patriotycznych, poczucia dumy narodowej, wytwarzania więzi ucznia ze środowiskiem, w którym żyje. Jedną z najważniejszych funkcji wycieczki jest funkcja poznawcza, polegająca na dostarczaniu informacji i stwarzaniu możliwości poznania przeszłości własnego regionu, dorobku kultury. Równie ważna jest funkcja kształcąca, dostarczająca uczniowi spostrzeżeń i wrażeń niezbędnych do pracy myślowej, tworzenia wyobrażeń i kształtowania

pojęć. Z kolei funkcja wychowawcza wyraża się w dostarczaniu wzorów postępowania i kształtowaniu prawidłowych relacji społecznych a także umiejętności zachowania właściwej postawy wobec obiektów przyrody oraz wytworów pracy ludzkiej. Funkcja motywacyjna wycieczki polega natomiast na budzeniu i rozwijaniu zainteresowania otaczającą rzeczywistością.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z 2007 r. Nr 83, poz. 562 z późniejszymi zmianami) wskazuje, że specyficzne trudności w uczeniu się odnoszą się do uczniów pozostających w normie intelektualnej, mających jednak trudności w przyswajaniu treści nauczania. Trudności te wynikają w przypadku tych uczniów ze specyfiki ich funkcjonowania percepcyjno-motorycznego i poznawczego i są nieuwarunkowane schorzeniami neurologicznymi³.

Nauczyciel ma obowiązek indywidualizacji pracy z uczniem podczas obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych, dostosowanych do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia⁴. Dotyczy to uczniów:

- posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenia innego typu lub opinie wydane przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną (PPP);
- u których nauczyciele, wychowawcy i specjaliści prowadzący zajęcia dostrzegają trudności z nauką lub inne problemy, pomimo że uczniowie ci nie posiadają żadnego dokumentu (orzeczenia lub opinii) potwierdzającego taki stan rzeczy.

W celu prawidłowego zdiagnozowania wszystkich specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka, dobrania form i metod działania, pozwalających uczniowi w najkorzystniejszy dla siebie sposób rozwijać się i edukować, powoływany jest zespół do skonstruowania Indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego (IPET) lub ustalenia Planu działań wspierających. W jego skład wchodzi nauczyciele, wychowawcy, specjaliści prowadzący zajęcia z uczniem. Partnerami współpracującymi z zespołem są rodzice ucznia, PPP, placówki doskonalenia nauczycieli oraz organizacje pozarządowe zajmujące się rodziną, dziećmi i młodzieżą.

Trudności w realizacji standardów wymagań zawartych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół mogą wynikać z niepełnosprawności sensorycznej, intelektualnej, ograniczeń zdrowotnych i środowiskowych. Indywidualizacja dotyczy także uczniów szczególnie uzdolnionych, którzy nie mają trudności w realizacji standardów wymagań edukacyjnych. Taki uczeń również potrzebuje wsparcia psychologiczno-pedagogicznego.

Ogólna zasada, jaką należy przyjąć w pracy z uczniami, dotyczy życzliwości i akceptacji ograniczeń oraz trudności wynikających z dysfunkcji. Należy zachęcać uczniów do pracy poprzez odpowiednią motywację, wprowadzanie atrakcyjnych form zajęć, różnorodnych środków dydaktycznych, stosowanie zróżnicowanych metod kładących nacisk na wykorzystanie różnych zmysłów, a także system nagród (np. dostrzeganie wysiłku włożonego w wykonanie zadania a nie tylko efektu pracy). Poniżej prezentujemy podstawowe wskazówki do pracy z uczniami z dysfunkcjami. Poniższe ogólne reguły nie są uniwersalnym zbiorem wytycznych, a jedynie propozycją ogólnych rozwiązań. Należy pamiętać o traktowaniu każdego ucznia indywidualnie.

UCZEŃ Z DYSLEKSJĄ

Opis dysfunkcji

Dysleksja obejmuje specyficzne trudności ucznia z opanowaniem umiejętności czytania i rozumienia czytanego tekstu, mimo prawidłowego rozwoju intelektualnego. U jej podłoża leżą zaburzenia percepcji wzrokowej lub słuchowej, bądź ich koordynacji.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych(Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zmianami)

⁴ zmiany te wejdą w życie 1 września 2011 r.

Sposób pracy

Należy położyć większy nacisk na metody kinestetyczne oraz oparte na percepcji słuchowej. Uczeń dotknięty tą dysfunkcją wymaga więcej czasu na pracę z tekstem niż pozostali uczniowie oraz dokładnych instrukcji. Wyjaśnienia wymagają zwłaszcza nowe pojęcia, pojawiające się w treści. Jeśli sytuacja tego wymaga, nauczyciel powinien pomóc uczniowi w odczytaniu tekstu, czyniąc to jednak w sposób dyskretny. Należy unikać głośnego czytania przez ucznia, na forum klasy. Teksty powinny być ciekawe, niezbyt długie, podzielone na mniejsze akapity. Przed rozpoczęciem pracy uczeń musi otrzymać pytania lub zadania do wykonania. Łatwiejsze do opracowania są dla takiego ucznia źródła ikonograficzne niż tekstowe.

UCZEŃ Z DYSGRAFIĄ I DYSORTOGRAFIĄ

Opis dysfunkcji

Dysortografia to specyficzne trudności w opanowaniu poprawnej pisowni, które występują mimo prawidłowego rozwoju umysłowego ucznia oraz znajomości zasad pisowni. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją popełniają liczne błędy ortograficzne, opuszczają litery w zapisywanych wyrazach lub dodają nowe. Dysgrafia polega na zniekształcaniu strony graficznej pisma. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją piszą litery bardzo niewyraźnie, w wyrazach brak połączeń między literami, a między poszczególnymi wyrazami brak odstępu. Podczas pisania ze słuchu często występuje trudność z zamianą fonemu na grafem. Obie dysfunkcje są spowodowane zaburzeniami percepcji i pamięci wzrokowej oraz koordynacji wzrokowo-ruchowej.

Sposób pracy

Dostosowanie wymagań będzie dotyczyło formy zapisu, a nie treści. Można ograniczyć wielkość notatek oraz proponować takie formy, które ograniczają ilość tekstu wpisywanego przez ucznia, np. mapy myślowe, karty pracy, schematy. Przydatne podczas lekcji będą notatki wyświetlane na folii lub przy pomocy rzutnika multimedialnego. Wymagania merytoryczne co do oceny pracy pisemnej powinny być ogólne, takie same jak dla innych uczniów, natomiast sprawdzenie pracy będzie się różniło. Na przykład, jeśli nauczyciel nie potrafi odczytać pracy ucznia, może go poprosić, aby uczynił to sam, lub przepytac ustnie z tego samego zakresu materiału. Może skłaniać ucznia do pisania drukowanymi literami lub na komputerze. Popełnianych błędów nie należy ignorować, by nie utrwalac błędnego zapisu, nie należy ich jednak uwzględniać w ocenie pracy.

UCZEŃ Z DYSKALKULIĄ

Opis dysfunkcji

Dyskalkulia to zaburzenia zdolności matematycznych. Uczniowie dotknięci tą dysfunkcją nie potrafią wykonywać najprostszych działań matematycznych, mają skłonność do przestawiania cyfr w liczbach, niekiedy występuje zaburzenie zdolności logicznego myślenia.

Sposób pracy

Dla ucznia z dyskalkulią historia może stanowić pewne obciążenie, zwłaszcza w opanowaniu pojęcia czasu i umiejętności porządkowania wydarzeń, obliczania upływu czasu. Przy dokonywaniu oceny postępów pracy ucznia dotkniętego tą dysfunkcją należy uwzględnić jego trudności w zapamiętywaniu dat, jak również innych danych, ujętych w liczbach. W przypadku dokonywania obliczeń matematycznych (np. obliczania czasu) w trakcie zajęć nauczyciel powinien brać pod uwagę przede wszystkim tok rozumowania ucznia, a nie techniczną stronę liczenia. Ze względu na problemy z pamięciowym opanowaniem dat, należy zrezygnować z drobiazgowej kontroli ich zapamiętania, stosować metody mnemotechniczne.

UCZEŃ Z AFAZJĄ

Opis dysfunkcji

Afazja to zaburzenie mowy. Występuje w kilku odmianach. W skrajnych przypadkach objawia się jako całkowita utrata zdolności mówienia i rozumienia mowy. Może również objawiać się poprzez niemożność wymawiania słów przy jednoczesnym ich rozumieniu albo przez trudności w nazywaniu przedmiotów, które uczeń potrafi jednak opisać. Jest spowodowana uszkodzeniem kory mózgowej lub ośrodków podkorowych.

Sposób pracy

W pracy z uczniem dotkniętym tą dysfunkcją trzeba uwzględnić fakt, że ma on trudności w uczeniu się ze słuchu, rozumieniu wykładów i poleceń nauczyciela (zwłaszcza złożonych). Zwracając się do ucznia bezpośrednio, należy stanąć blisko niego w ten sposób, aby widział usta nauczyciela, i mówić hiperpoprawnie, wykonując wyraźne ruchy ustami. Nie należy oczekiwać szybkich odpowiedzi. Uczeń potrzebuje więcej czasu niż inni, aby sformułować odpowiedź. W przypadku trudności ze zrozumieniem wypowiedzi ucznia najlepiej patrzeć na jego usta.

UCZEŃ Z ZABURZENIAMI PRZESTRZENNYMI

Opis dysfunkcji

Jest to zaburzenie orientacji w prawej i lewej stronie ciała oraz w kierunkach w przestrzeni (w lewo, w prawo, wyżej, niżej, w przód, w tył, nad, pod). Dysfunkcja ta jest spowodowana zaburzeniami koordynacji wzrokowo-ruchowej.

Sposób pracy

Pracując z uczniem dotkniętym tą dysfunkcją, należy uwzględnić fakt, że ma on zazwyczaj poważne trudności zarówno w czytaniu, jak i w pisaniu. Myli litery, zwłaszcza o podobnym kształcie (jak *b* i *p*), przestawiają części wyrazów czy „przeskakują” linijki tekstu. Wykazują trudności w orientacji w czasie i przestrzeni. Mają problemy z zapamiętaniem chronologii wydarzeń, wskazywaniem kierunków geograficznych na mapie oraz wyszukiwaniem obiektów i opisem ich położenia. Dlatego należy poświęcić więcej czasu na wdrożenie ucznia do posługiwania się mapą, stosować mapy konturowe do porównań oraz mapy historyczne o niewielkiej liczbie szczegółów. W przypadku notatek lekcyjnych – należy wprowadzić jeden, konsekwentnie stosowany wzór zapisu, unikać tabel i schematów.

UCZEŃ Z ZESPOŁEM ASPERGERA

Opis dysfunkcji

Zespół Aspergera to jedna z łagodniejszych a zarazem najczęściej występujących odmian autyzmu. Dysfunkcji tej towarzyszy niekiedy upośledzenie umysłowe, lecz zdarzają się także przypadki osób o inteligencji ponadprzeciętnej, dotkniętych autyzmem. Uczniowie z tą dysfunkcją przejawiają duże problemy w kontaktach społecznych. Trudno im zrozumieć innych ludzi, izolują się od otoczenia. Mają skłonność do powtarzających się zachowań, stanowiących swoisty rytuał. Często wykazują nadwrażliwość na głośniejsze dźwięki, mając jednocześnie problem ze zrozumieniem języka mówionego. Niekiedy przejawiają obsesyjne, lecz bardzo wąskie zainteresowania. Przyczyną tej dysfunkcji jest uszkodzenie niektórych partii mózgu, które mogło nastąpić w okresie ciąży lub później, w wyniku przebytej choroby albo odniesionego wypadku.

Sposób pracy

Praca nauczyciela z uczniem autystycznym wymaga dużo cierpliwości oraz dobrego kontaktu z jego rodzicami bądź opiekunami. Nauczyciel powinien wiedzieć, z jakimi zachowaniami „rytualnymi” może się spotkać i w jaki sposób reagować. Jeśli to możliwe, warto wykorzystać zainteresowania ucznia dla celów dydaktycznych. Polecenia należy formułować w sposób krótki i jednoznaczny, wspomagając słowo gestem (np. wskazując zeszyt lub podręcznik).

UCZEŃ Z ZABURZENIAMI ZACHOWANIA

Opis dysfunkcji

Źródłem tej dysfunkcji są zaburzenia osobowości, będące następstwem niekorzystnego oddziaływania środowiska, w którym uczeń żyje. Jednostki dotknięte tą dysfunkcją cechują problemy z funkcjonowaniem w grupach społecznych (np. w zespole klasowym), niedojrzałość, „ślepy” upór, brak kontroli nad własnymi emocjami, skłonność do identyfikowania się z postawami odrzucanymi przez otoczenie, egocentryzm, wewnętrzne skonfliktowanie. Zaburzenia zachowania mogą przybierać charakter agresji, dziwacznych nawyków, manipulacji innymi ludźmi, nadmiernej lekkości, bierności. Jednostki o zaburzonej osobowości są podatne na uzależnienia od używek (np. alkohol, narkotyki).

Sposób pracy

Praca z uczniami dotkniętymi tą dysfunkcją wymaga od nauczyciela dużej konsekwencji oraz odporności na manipulację. Próby przekraczania przez ucznia dopuszczalnych norm zachowania muszą wywoływać zdecydowaną reakcję nauczyciela. Leczenie zaburzeń osobowości, które ukształtowały się w wyniku długiego nawarstwiania złych nawyków, wymaga najczęściej specjalistycznych terapii.

UCZNIOWIE O INTELIGENCJI NIŻSZEJ NIŻ PRZECIĘTNA

Opis dysfunkcji

W przypadku tych uczniów spotykamy problemy z łączeniem nowo nabytej wiedzy z już posiadaną, z uogólnianiem, opanowaniem pojęć abstrakcyjnych, myśleniem przyczynowo-skutkowym. Dzieci te wymagają konkretnej wiedzy, często uczą się pamięciowo, bez zrozumienia treści. W przypadku wiedzy historycznej symptomami będą trudności w zapamiętywaniu dat, nazw, nazwisk, trudności w łączeniu faktów oraz w selekcji materiału. Dziecko będzie uczyło się „na pamięć” wszystkich informacji.

Sposób pracy

W pracy z uczniem dotkniętym tą dysfunkcją należy uwzględnić fakt, że wymagania mogą mieć dwojaką postać i dotyczyć form pracy oraz treści. Wymagania co do formy mogą obejmować: omawianie niewielkich partii materiału i o mniejszym stopniu trudności, pozostawianie więcej czasu na jego utrwalenie, formułowanie prostych poleceń, unikanie trudnych lub abstrakcyjnych pojęć, częste odwoływanie się do konkretnego przykładu, unikanie pytań problemowych, przekrojowych, wolniejsze tempo pracy, w miarę możliwości odrębne instruowanie dzieci, zadawanie do domu tyle, ile dziecko jest w stanie samodzielnie wykonać. Jeśli dostosujemy wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb ucznia pod względem formy lub formy i treści, to oceniać go należy uwzględniając wkład pracy. Uzyskanie takiej opinii z PPP nie zwalnia ucznia z opanowania możliwie najszerszego zakresu wiedzy i umiejętności i powinno raczej zachęcać do wykonywanych działań. W przypadku prac pisemnych nauczyciel powinien zwrócić uwagę na ich graficzne rozplanowanie tak, by pod treścią zadania znajdowało się wolne miejsce na rozwiązanie. Pozwoli to uniknąć niepotrzebnych pomyłek.

Praca z uczniem szczególnie uzdolnionym

Cechami, które mogą wyróżniać ucznia zdolnego i korzystnie wpływać na jego rozwój, są: wysoki poziom inteligencji oraz uzdolnień, wysokie osiągnięcia lub możliwości takich osiągnięć w nauce i innych dziedzinach działalności, łatwość gromadzenia i przetwarzania informacji, twórcze podejście do zadań i problemów, posługiwanie się językiem danej dyscypliny, wielostronne zainteresowania, silna motywacja do zajmowania się wybranymi dziedzinami, szybki styl uczenia się, wytrwałość w dążeniach, samodzielność, poczucie własnej wartości, zwiększona wrażliwość, duże poczucie sprawiedliwości społecznej. Czynniki niekorzystnymi w rozwoju ucznia zdolnego mogą być: skłonności do dominacji, zaniżona lub zawyżona samoocena, trudności we współpracy z grupą rówieśniczą, nieadekwatne do możliwości ucznia oczekiwania rodziców bądź opiekunów prawnych, nadmierne obciążanie dodatkowymi zajęciami, brak motywacji do uczenia się przedmiotów lub treści uznanych za nieciekawe lub odbiegające od zainteresowań, problemy ze zrozumieniem sytuacji uczniów z niższymi możliwościami intelektualnymi⁵.

Praca na lekcji z uczniem szczególnie uzdolnionym powinna opierać się na różnicowaniu prac i zadań, wzbogacaniu przekazu lekcyjnego w pomoce dydaktyczne, tzw. poznaniu wielozmysłowym, zlecaniu zadań rozszerzających zainteresowania ucznia, udostępnianiu i wskazywaniu czasopism i literatury poszerzającej wiedzę. Nie należy zaniedbywać kształcenia umiejętności (np. analizy tekstu źródłowego, pracy z mapą, wyszukiwania i selekcji informacji). Praca z uczniem zdolnym może być kontynuowana na dodatkowych zajęciach lub kołach zainteresowań. Nauczyciel musi we własnym zakresie dostosować treści edukacyjne i opracować dodatkowe wymagania. Uczniom zdolnym należy umożliwić uczestnictwo w konkursach i olimpiadach przedmiotowych oraz podjąć starania o objęcie ich pomocą stypendialną.

⁵ K.Kruszewski, *Sztuka nauczania*, Warszawa 2005, s. 369

6. Metody sprawdzania osiągnięć ucznia

Przedmiotowy system oceniania (PSO) należy skonstruować tak, aby jego założenia tworzyły swego rodzaju „konstytucję”, z której wynikają prawa i obowiązki zarówno ucznia, jak i nauczyciela. Powinien on zawierać precyzyjnie określone zasady nauczania, formy pomiaru dydaktycznego i kryteria oceny pracy ucznia. Nauczyciel podczas lekcji rozpoczynającej naukę przedmiotu powinien zapoznać uczniów z tematami jednostek lekcyjnych, przewidzianych do realizacji w półroczu lub roku szkolnym, oraz pojęciami i postaciami związanymi z poszczególnymi tematami. Wykaz tematów powinien także uwzględniać metody, jakimi nauczyciel posłuży się w realizacji poszczególnych zagadnień, oraz wskazywać moment, w którym nastąpi pomiar dydaktyczny, sprawdzający wiedzę i umiejętności uczniów. W zeszycie przedmiotowym uczniowie powinni odnotowywać wszystkie tematy poszczególnych lekcji oraz datę ich realizacji a także prowadzić usystematyzowane notatki z pozostawionym marginesem na uwagi nauczyciela. Zeszyt powinien być prowadzony estetycznie, co wpływa na ocenę semestralną. W trakcie półroczna można zobowiązać ucznia do przeczytania lektury – jej znajomość nauczyciel sprawdza i uwzględnia przy konstruowaniu oceny półrocznej oraz rocznej.

Metody i formy sprawdzania osiągnięć ucznia

Pomiar dydaktyczny powinien być dokonywany w różnorodnych formach. Mogą to być:

- **odpowiedzi ustne** – stanowią formę stosowaną indywidualnie wobec poszczególnych uczniów co najmniej 1-2 razy w ciągu semestru. Kryteria oceny za odpowiedź powinny uwzględniać: koncepcję wypowiedzi, zasób pojęć i postaci związanych z omawianym zagadnieniem oraz poprawność językową;
- **kartkówki** – krótkie formy sprawdzania wiadomości i umiejętności, obejmujące zakres 2-3 tematów;
- **prace klasowe (sprawdziany)** – uczniowie piszą kilkakrotnie w ciągu semestru, a ich zakres tematyczny powinien obejmować poszczególne, większe partie materiału (działy). Prace klasowe mogą przybierać formę testową i obejmować zestawy zadań przekrojowo badających poziom wiedzy ucznia z zakresu zrealizowanej partii materiału oraz umiejętności ucznia (np. analiza tekstów źródłowych, praca z mapą historyczną);
- **rozwprawki** – stanowią formę wypowiedzi ucznia na wybrany, spośród zaproponowanych przez nauczyciela, tematów, merytorycznie związanych ze zrealizowaną partią materiału nauczania. Tę formę pomiaru dydaktycznego można realizować 1-2 razy w ciągu semestru;
- **aktywność na lekcji** – ocena powinna wynikać z obserwacji ucznia uwzględniającej jego przygotowanie do lekcji, wypowiedzi na lekcji, pracę indywidualną i w grupie podczas lekcji oraz w czasie realizacji projektów, posługiwanie się pomocami naukowymi (mapy, atlasy, słowniki itp.), analizowanie tekstów źródłowych.;
- **referaty i odczyty na forum klasy lub szkoły;**
- **prace domowe** – obligatoryjne zadanie zlecane przez nauczyciela do wykonania poza czasem trwania lekcji. Jest uzupełnieniem lekcji, umożliwia pogłębianie i utrwalanie wiadomości, wdraża do samodzielności w myśleniu. Warto pamiętać, że czynnikami wpływającymi na jakość pracy domowej są jej treść i powiązanie z pracą na lekcji, motywacja ucznia, odpowiedni poziom trudności, możliwość samodzielnego wykonania oraz warunki domowe ucznia. Ocenie mogą podlegać: pomysłowość rozwiązania, poprawność rzeczowa, umiejętność prezentacji (w przypadku prac ustnych), zgodność z poziomem wymagań;
- **karty pracy** – zestawy różnorodnych ćwiczeń, np. poświęcone analizie źródeł historycznych, projektowe;
- **portfolio;**
- **udział w projekcie** – w przypadku tej formy aktywności ucznia ocenie podlegają np.: zaangażowanie, systematyczność, samodzielność, korzystanie z materiałów źródłowych.

7. Propozycje kryteriów oceny

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. z 2007 r. Nr 83, poz. 562 z późniejszymi zmianami) ocenianie osiągnięć edukacyjnych ucznia polega na: *rozpoznawaniu przez nauczycieli poziomu i postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych wynikających z podstawy programowej (...) i realizowanych w szkole programów nauczania uwzględniających tę podstawę*⁶. Ocenianie wewnątrzszkolne ma na celu:

- informowanie ucznia o poziomie oraz postępach jego osiągnięć edukacyjnych;
- udzielanie uczniowi pomocy w planowaniu swojego rozwoju;
- motywowanie do dalszej pracy;
- dostarczenie rodzicom lub prawnym opiekunom i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach, specjalnych uzdolnieniach ucznia;
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Nauczyciele na początku każdego roku szkolnego mają obowiązek poinformowania uczniów oraz ich rodziców lub prawnych opiekunów o wymaganiach edukacyjnych koniecznych do uzyskania poszczególnych ocen klasyfikacyjnych z zajęć edukacyjnych wynikających z realizowanego programu nauczania, sposobach sprawdzania osiągnięć edukacyjnych uczniów, warunkach i trybie uzyskania wyższej niż przewidywana rocznej (semestralnej) oceny klasyfikacyjnej z obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych. Oceny są jawne dla ucznia i jego rodziców (prawnych opiekunów), a na ich wniosek nauczyciel powinien uzasadnić wystawioną ocenę. Warto również pamiętać, że na wniosek ucznia lub jego rodziców bądź prawnych opiekunów sprawdzone i ocenione prace pisemne a także inną dokumentację dotyczącą oceniania należy udostępnić do wglądu⁷.

Poniżej została zamieszczona propozycja kryteriów na poszczególne oceny.

Ocena niedostateczna

Uczeń:

- nie opanował większości podstawowych wiadomości i nie osiągnął poziomu wiedzy i umiejętności, umożliwiającego mu opanowywanie kolejnych treści kształcenia przedmiotowego;
- nie przejawia chęci przyswajania nowych wiadomości i współpracy z nauczycielem;
- często wykazuje nieprzygotowanie do lekcji;
- nie potrafi wykonać prostych zadań, nawet przy pomocy nauczyciela;
- odznacza się brakiem systematyczności i chęci do nauki oraz biernością na lekcji;
- nie uczestniczy w dyskusjach;
- nie potrafi współpracować w zespole;
- podczas wypowiedzi nie przykładają wagi do dbałości o język ojczysty;
- w swych wypowiedziach lub zachowaniach przejawia nietolerancję, rasizm, szowinizm, brak szacunku wobec dokonania innych narodów, ras, kultur, religii.

Ocena dopuszczająca

Uczeń:

- opanował w stopniu niewielkim przewidziane programowo wiadomości i umiejętności, wykazuje braki w podstawowych wiadomościach, lecz z pomocą nauczyciela potrafi je uzupełnić;
- rozwiązuje i wykonuje typowe zadania o niewielkim stopniu trudności;

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zmianami

⁷ Tamże

- przejawia gotowość współpracy z nauczycielem;
- odpowiada na proste pytania;
- korzysta z nieskomplikowanych źródeł informacji, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- w wypowiedziach ustnych i pisemnych uwzględnia chronologię;
- wyjaśnia pojęcia historyczne przy użyciu pomocy naukowych;
- rozpoznaje znaczące okresy w dziejach;
- podejmuje próby współpracy przy zadaniach zespołowych;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- podejmuje się prostych zadań podczas pracy zespołowej;
- w trakcie odpowiedzi wykazuje dbałość o język ojczysty;
- stara się odnosić krytycznie do wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu;
- dostrzega problem łamania praw człowieka;
- wykazuje się postawą patriotyzmu.

Ocena dostateczna

Uczeń:

- opanował w stopniu podstawowym przewidziane programowo wiadomości i umiejętności ;
- niekiedy przejawia problemy w przyswajaniu treści kształcenia;
- podczas zajęć lekcyjnych wykazuje zmienną aktywność;
- rozwiązuje i wykonuje typowe zadania o średnim stopniu trudności i niewielkim stopniu złożoności;
- podaje niektóre przyczyny i następstwa ważnych wydarzeń i zmian;
- podejmuje próby porównywania, selekcjonowania faktów i informacji uzyskanych z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- dostrzega podstawowe związki pomiędzy różnymi faktami historycznymi;
- współpracuje z nauczycielem;
- formułuje wewnętrznie uporządkowane wypowiedzi ustne i pisemne, z poprawnym użyciem dat i pojęć historycznych;
- podejmuje współpracę w grupie podczas zadań zespołowych;
- wykorzystuje nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne w celu prezentowania podstawowej wiedzy wyniesionej z lekcji historii;
- współpracuje w zespole, w celu wykonania powierzonych mu zadań;
- posługuje się przyswojoną terminologią w sposób poprawny językowo;
- podejmuje próbę sformułowania ocen wydarzeń historycznych;
- jest krytyczny wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu, w powiązaniu z szacunkiem dla dokonań innych narodów, ras, kultur, religii;
- dostrzega przejawy łamania praw człowieka;
- jest świadomy posiadania własnych praw;
- wykazuje się postawą patriotyzmu, w tym lokalnego.

Ocena dobra

Uczeń:

- w stopniu niepełnym opanował przewidziany zakres wiadomości i umiejętności;
- rozwiązuje typowe problemy z wykorzystaniem informacji z różnych źródeł, dokonując selekcji i analizy zawartych w nich informacji;
- potrafi samodzielnie pracować z podręcznikiem, materiałem źródłowym;
- stosuje terminy i pojęcia historyczne;
- zgodnie i aktywnie pracuje w grupie;

- wykazuje ogólną wiedzę faktograficzną, natomiast w zakresie niektórych zagadnień prezentują wiedzę szczegółową;
- dostrzega związki przyczynowo-skutkowe;
- wie, że niektóre wydarzenia, postacie i fakty były interpretowane na różne sposoby i potrafi zasugerować możliwe tego przyczyny;
- wybiera i porządkuje informacje z różnych źródeł, formułując poprawną językowo wypowiedź;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- uczestniczy w dyskusjach z zachowaniem zasad kultury i tolerancji oraz poprawnie i logicznie argumentując;
- potrafi współpracować w zespole, w celu wykonania powierzonych mu celów i zadań oraz planować zadania ;
- konstruuje wypowiedzi w sposób poprawny językowo;
- dokonuje prostych ocen zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- dostrzega nieodpowiedniość wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu, w powiązaniu z szacunkiem dla dokonań innych narodów, ras, kultur, religii;
- dostrzega i potępia przejawy łamania praw człowieka;
- jest świadomy posiadania własnych praw;
- wykazuje się postawą patriotyzmu oraz poczuciem więzi z lokalną społecznością.

Ocena bardzo dobra

Uczeń:

- opanował pełen zakres przewidzianych programowo wiadomości i umiejętności;
- wykazuje dużą aktywność podczas zajęć lekcyjnych;
- sprawnie posługuje się posiadaną wiedzą;
- rozwiązuje samodzielnie zadania, wymagające zastosowania wiedzy w sytuacji problemowej;
- bierze udział w dyskusjach, wymianie poglądów, potrafi argumentować i bronić swoich racji;
- samodzielnie interpretuje i wyjaśnia fakty i zjawiska historyczne;
- potrafi zastosować posiadaną wiedzę w ocenie bieżących wydarzeń;
- wnosi twórczy wkład w realizowane zagadnienia;
- sprawdza i analizuje przyczyny i skutki wydarzeń oraz dostrzega związki między nimi;
- wyszukuje, selekcjonuje i krytycznie analizuje informacje z różnych źródeł, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- potrafi współpracować w zespole w celu wykonania powierzonych mu celów i zadań oraz planować zadania;
- posługuje się zdobytą terminologią w sposób poprawny językowo;
- formułuje oceny na temat zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- wykorzystuje dostępne dane statystyczne do opisu problemów historycznych;
- wykazuje krytyczny stosunek wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu;
- przejawia przekonania o potrzebie szacunku dla dokonań innych narodów, ras, kultur, religii;
- cechuje się wrażliwością na przejawy łamania praw człowieka;
- jest świadomy posiadania własnych praw;
- wykazuje się postawą patriotyzmu oraz poczuciem więzi z lokalną społecznością.

Ocena celująca

Uczeń:

- w wysokim stopniu opanował treści programowe, poszerzając swoją wiedzę o wiadomości wykraczające poza treści wymagań edukacyjnych przewidzianych dla danej klasy;
- umie samodzielnie formułować oryginalne wnioski, hierarchizować i selekcjonować nabytą wiedzę;
- samodzielnie i twórczo rozwija swoje zainteresowania;
- jest w swoich dociekaniach historycznych samodzielny i niezależny;
- zna oceny historiografii dotyczące różnych wydarzeń historycznych, postaci i faktów;
- umie bronić swoich poglądów, podając merytoryczne argumenty;
- samodzielnie wyszukuje, wartościuje i wyróżnia źródła informacji, w tym z zakresu technologii komunikacyjno-informacyjnej, krytycznie je wykorzystując w celu sformułowania wniosków i poparcia ich dowodami;
- sprawnie wykorzystuje wiedzę z pokrewnych przedmiotów;
- prezentuje posiadaną wiedzę i umiejętności w sposób problemowy, syntetyczny i przekrojowy, wykorzystując nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne;
- pełni funkcje lidera i inicjuje pracę w zespole oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji;
- dba o poprawność językową wypowiedzi ustnych oraz pisemnych;
- samodzielnie wykorzystuje wiedzę historyczną do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących społeczeństwa;
- dokonuje samodzielnej oceny zjawisk życia codziennego z wykorzystaniem wiedzy i umiejętności wyniesionych z zajęć historii;
- wykorzystuje dostępne dane statystyczne o charakterze historycznym, zgodnie z zasadami matematyki;
- wykazuje się postawą krytycyzmu wobec wszelkich przejawów nietolerancji, rasizmu, szowinizmu;
- przejawia przekonania o potrzebie szacunku dla dokonań innych narodów, ras, kultur, religii;
- cechuje się wrażliwością na przejawy łamania praw człowieka;
- jest świadomy posiadania własnych praw;
- prezentuje postawę patriotyzmu oraz poczucia więzi z lokalną społecznością.

Nieklasfikowany (nkl) będzie uczeń, który opuścił 50% i więcej jednostek lekcyjnych w semestrze.

8. Bibliografia wybranych opracowań i artykułów

Literatura i źródła podstawowe

- Bieniek M., *Dydaktyka historii. Wybrane zagadnienia*, Olsztyn 2007.
- Chorąży E., Konieczka-Śliwińska D., Roszak S., *Edukacja historyczna w szkole. Teoria i praktyka*, Warszawa 2008.
- Paner A., Kosznicki M., *Metody wprowadzania, utrwalania i kontroli nowego materiału na lekcjach historii*, Gdańsk 1998.
- *Współczesna dydaktyka historii. Zarys encyklopedyczny dla nauczycieli i studentów*, Warszawa 2004.
- Zielecki A., *Wprowadzenie do dydaktyki historii*, Kraków 2007.

Literatura i źródła uzupełniające

- Analiza, interpretacja i wykorzystanie wyników sprawdzianu do podnoszenia jakości pracy szkoły, w: <http://www.cke.edu.pl/>
- Aronson E., *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1999.
- Black P., Harrison C., Lee C., Marshall B., Williams D., *Jak oceniać, aby uczyć?*, Warszawa 2006.
- Boenisch B., Klaro-Celej R., Maszczycka-Suchacka J., Rola B., Sobocińska M., *ABC konstruowania indywidualnych programów edukacyjnych*, Płock 2007.
- Bono de E., *Naucz swoje dziecko myśleć*, Warszawa 1998.
- Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, cz. 2, Kielce 2002.
- Dziędzic A., Kozłowska W. E., *Drama na lekcjach historii*, Warszawa 1999.
- J. Maternicki, Cz. Majorek, A. Suchoński, *Dydaktyka historii*, Warszawa 1993.
- *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, pod red.: G. Pańko, J. Wojdon, Toruń 2003.
- *Edukacja historyczna w reformowanej szkole. Założenia metodyczne*, pod red.: A. Zielecki, Kraków 2000.
- *Edukacja w procesie integracji europejskiej*, pod red.: H. Konopka, Białystok 2003.
- Fenstermacher G. D., Soltis J. F., *Style nauczania*, Warszawa 2000.
- Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, Poznań 2007.
- Gołębiak B. D., Potyrała D., Zamorska B., *Ważne decyzje i działania. Przewodnik „projektowania”*, [w:] *Uczenie metodą projektów*, pod red. B. D. Gołębiak, Warszawa 2002.
- Hendrykowski M., *Film jako źródło historyczne*, Poznań 2000.
- *Holokaust lekcja historii. Zagłada Żydów w edukacji szkolnej*, pod red.: J. Chrobaczyński, P. Trojański, Kraków 2004.
- Jadcak M., *Debata oxfordzka w praktyce szkolnej*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 1999, nr 4.
- Jakubowska B., M. Świrski, *Wykorzystanie metody Buzana na lekcjach historii w szkole średniej*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 1991, nr 4.
- Julkowska V., *Dzieło literackie w dydaktycznym przekazie historii w szkole średniej*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 1994, nr 1.
- Jurek K., *Internet w pracy nauczyciela historii*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2001, nr 4.
- Konopka H., Liedke M., Ocytko M., Pasko A., *Jak uczyć historii w zreformowanej szkole? Praktyczny przewodnik dla młodych nauczycieli*, Białystok 2000.
- Kowalska M., *Internet jako źródło informacji historycznej i narzędzie wspomagające dydaktykę w tym zakresie*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2007, nr 1.

- Królikowski J., *Projekt edukacyjny. Materiały dla zespołów międzyprzedmiotowych*, Warszawa 2000.
- Kruszewski K., *45 minut. Prawie cała historia pewnej lekcji*, Warszawa 1993.
- Kula M., *Krótki raport o użytkowaniu historii*, Warszawa 2004.
- Kula M., *Nośniki pamięci historycznej*, Warszawa 2002.
- Lenard S., *Aktywne metody nauczania historii w gimnazjum*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2000, nr 4.
- *Nauczanie blokowe i zintegrowane przedmiotów humanistycznych w zreformowanej szkole*, pod red.: T. Jaworski, B. Burda, M. Szymczak, Zielona Góra 2002.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Warszawa 2007.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1999.
- Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999.
- Okła G., *Metoda projektów w nauczaniu historii*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2000, nr 1.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1996.
- Osiński Z., *Edukacja historyczna w internecie – mrzonki czy realne możliwości?* [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2007, nr 1.
- Pilch A., *Problemy integracji literatury i malarstwa w szkole. Nauka czytania obrazu*, [w:] *Przygotowanie ucznia do odbioru różnych tekstów kultury*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2004.
- Romanowicz J., *Metoda dyskusji w nauczaniu historii*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2004, nr 3, s. 169-175.
- Rulka J., *Współczesne problemy edukacji historycznej*, Toruń 2002.
- Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2006.
- *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*, pod red.: K. Kruszewski, Warszawa 1991.
- *Sztuka nauczania. Szkoła*, pod red.: K. Konarzewski, Warszawa 1992.
- Świeca M., *Drama w edukacji*, Kielce 1996.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć jeszcze lepiej! Szkoła pełna ludzi*, Poznań 2001.
- Topolski J., *Wprowadzenie do historii*, Poznań 1998.
- Unger P., *Muzea w nauczaniu historii*, Warszawa 1988.
- *Wartości w edukacji historycznej*, pod red.: J. Rulka, Bydgoszcz 1999.
- *Wielokulturowość w nauczaniu historii*, pod red.: B. Burda, B. Halczak, Zielona Góra 2004.
- Wojdon J., *Internet na lekcjach historii*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2002, nr 2.
- Wojdon J., *Kto robi notatki... ten ma zeszyt w kratki*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2006, nr 5.
- Wojdon J., *Programy komputerowe w nauczaniu historii*, [w:] *Wiadomości Historyczne*, 2004, nr 2.
- Zielecki A., *Mapa w nauczaniu historii*, Warszawa 1984.
- *Źródła w edukacji historycznej*. Toruńskie Spotkania Dydaktyczne, t. III, pod red.: S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wiczorek, Toruń 2006.